

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРІЯ ТУРИЗМУ»

Затверджено
на засіданні методичної комісії
еколого-економічного факультету
Протокол № __ від _____
Декан _____ Владимирова О.Г.

Затверджено
на засіданні кафедри
економіки природокористування
Протокол № __ від _____
Зав.кафедри _____ Губанова О.Р.

Одеса 2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРІЯ ТУРИЗМУ»**

Одеса-2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ
«ТЕОРІЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ»**

«Узгоджено»
на еколого-економічному факультеті

Одеса-2018

Методичні вказівки до організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Історія туризму»./К.е.н., доцент кафедри економіки природокористування Дем'яненко С.Г., – Одеса, ОДЕКУ, 2017. – 46 с.

Методичні вказівки призначені для студентів 1 року денної форми навчання бакалаврів за спеціальністю 242 «Туризм», спеціалізація «Сталий туризм».

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
1 ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА.....	6
2 ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПО ВИВЧЕННЮ ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ.....	18
3 ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ СТУДЕНТІВ.....	46
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	48

ПЕРЕДМОВА

Історія туризму – дисципліна, яка вивчає подорожі та туризм з часу їх виникнення й до сьогодні. Ретроспекція туризму допоможе опанувати знаннями про зародження подорожей, їх види у різні історичні часи. Ці знання дозволять зрозуміти як культура суспільства впливає на нові тенденції у розвитку туризму, виявити перспективні напрями турів, спрогнозувати кількісні та якісні зміни туристичних потоків. Саме тому, дисципліна “Історія туризму” одна зі складових у системі підготовки фахівців сфери туризму.

Дисципліна «Історія туризму» належить до обов’язкових дисциплін підготовки магістрів за спеціальністю 242 «Туризм» (спеціалізація «Сталий туризм»).

Метою вивчення дисципліни «Історія туризму» є розкриття туризму в історії культури, прослідкувавши динаміку розвитку подорожей, їх мету, завдання і соціокультурні наслідки.

Загальний обсяг навчального часу, що випадає на вивчення дисципліни «Історія туризму», дорівнює 120 годинам (30 - лекцій, 15 - практичні заняття, 75 - самостійна робота студентів; 4 кредитів ECTS + 1 наук).

В структурно-логічній схемі освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів зі спеціальності 242 «Туризм» (спеціалізація «Сталий туризм») вивчення дисципліни «Історія туризму» передуює засвоєнню дисциплін «Економіка туристичного ринку», «Менеджмент та маркетинг в туризмі».

Методичним забезпеченням курсу є лекції з дисципліни «Історія туризму», підручники та навчальні посібники, монографії, статті у фахових виданнях, Інтернет-ресурси, нормативно-законодавчі акти, що регулюють відносини в сфері туризму.

Базові складові дисципліни:

- розглянути історію туризму у зв’язку з певним типом культури, виявивши особливості мотивації подорожей, дати характеристику людині, що подорожує у різних культурах;
- виявити об’єктивні передумови і причини становлення організованого туризму і зрозуміти тенденції його розвитку і національну специфіку;
- розкрити особливості українського туризму, його історію і особливості розвитку на всіх етапах;
- проаналізувати сучасний стан українського туризму;
- показати географію сучасного міжнародного туризму, головні тенденції і перспективи його розвитку;

У результаті вивчення дисципліни студент отримує наступні знання та вміння:

знання:

- основні поняття і методи дослідження історії світового туризму;
- особливості розвитку подорожей і туризму в різні історичні епохи
- географію сучасного міжнародного туризму, головні тенденції його

розвитку;

- сучасний стан розвитку туризму в Україні;

вміння:

- проводити дослідження з метою виявлення об'єктивних передумов розвитку туризму, розуміння його тенденцій і національної специфіки;
- аналізувати зміни в географії туризму і різні періоди історії;
- характеризувати сучасний стан і перспективи розвитку міжнародного туризму в Україні;

компетенції:

- здатність проводити дослідження з метою виявлення об'єктивних передумов розвитку туризму, розуміння його тенденцій і національної специфіки

Методичні вказівки до організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Історія туризму» містять у собі загальні положення, список рекомендованої літератури, порядок організації поточного та підсумкового контролю знань при вивченні даної дисципліни, та контрольні запитання для самоперевірки.

Мета методичних вказівок допомогти студентам при підготовці до теоретичних та практичних занять організувати свою самостійну роботу з дисципліни «Історія туризму».

Додержання зазначених вказівок сприятиме формуванню у студентів професійних навичок та підвищенню їхньої загальної і спеціальної культури, вмінню вивчати, систематизувати та аналізувати необхідний матеріал за вказаною тематикою.

1 ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Перелік тем теоретичного курсу

- Тема 1. Історія світового туризму як наука.
- Тема 2. Подорожі в епоху Античності.
- Тема 3. Походи і подорожі Середньовіччя.
- Тема 4. Передумови виникнення і розвитку подорожей
- Тема 5. Розвиток туризму в новий час
- Тема 6. Розвиток індустрії туризму в ХІХ столітті.
- Тема 7. Міжнародний туризм ХХ століття.
- Тема 8. Основні етапи історії туризму в Україні.

Перелік тем практичних занять

Тема 1. Загальна характеристика Середньовіччя. Основні мотиви подорожей та рекреаційні потреби. Характеристика шляхів сполучення та засобів пересування. Середньовічні форми розміщення.

Зміст практичної роботи передбачає опрацювання теоретичного матеріалу, що, насамперед, повинен містити наступні завдання:

- 1 Розглянути характеристики епохи Середньовіччя.
- 2 Розглянути основні мотиви подорожей у епоху середньовіччя.
- 3 Визначити способи переміщення та розміщення в епоху Середньовіччя.

З падінням у V ст. Римської імперії закінчилась ціла епоха, яка дала світові багато досягнень майже в усіх сферах життя. Розвиток матеріальної культури забезпечив достатньо високий рівень комфорту в містах, де склалась певна інфраструктура, яка забезпечувала всім необхідним мандруючих по великих просторах імперії. Саме подорожі сприяли формуванню системи географічних і країнознавчих знань. Безумовним досягненням античної культури було твердження відомих філософів, що Земля - куля.

Знищення стародавнього Риму ознаменувало початок нової Культурної епохи, яку прийнято називати Середньовіччям. Ця Назва була дана пізніше гуманістами, які визначили таким чином період між античною культурою та часом відродження античних традицій у Європі. Хронологічними межами європейського Середньовіччя вважають здебільшого, ключові дати в історії європейської цивілізації: падіння Римської імперії та Початок епохи Великих географічних відкриттів.

Основні чинники, які прямо чи опосередковано вплинули на розвиток подорожей в Середні віки та на розвиток туризму в майбутньому:

- розвиток економіки (збільшення міст, розвиток торгівлі, поглиблення процесу спеціалізації праці);

- міграції (початок епохи Середньовіччя характеризується як епоха "Великого переселення народів");

- політичні чинники (перерозподіл сфер впливу, міждержавна та між корпоративна боротьба);

- релігійні чинники (розквіт та ствердження світових релігій, формування релігійних центрів, утворення релігійних орденів, розвиток прочанства, хрестові походи); в даний період релігійні чинники були однією з головних груп чинників, оскільки релігія на той час мала великий вплив на світогляд людей, внутрішню політику, міждержавні відносини, на соціально-економічні відносини в цілому;

- розвиток науки та мистецтва (створення перших європейських університетів, організація та проведення карнавалів, відвідання визначних історичних місць, формування центрів культури та мистецтва).

Основними видами подорожей у Середні віки були:

- пізнавальні мандрівки з метою дослідження оточуючого світу (хоча наука в Середні віки розвивалась повільно, все ж здійснювались наукові відкриття, особливо географічні);

- релігійні подорожі (прочанство);

- завойовницькі походи (у тому числі хрестові походи);

- мандрівки з метою торгівлі;

- розважальні мандрівки (на свята, ярмарки, карнавали) ;

- подорожі з метою оздоровлення.

Початок розвитку системи гостинності у середньовічній Європі пов'язаний з заснуванням так званих "странноприимных домов" (притулків для богомольців), які влаштовувались при монастирях і лицарських орденах. Саме тут бідні мандрівники і палігристи могли отримати безкоштовно хліб і ночівлю. Особливим заступництвом церкви користувались прочани. Ще у VIII ст. Карл Великий дозволив облаштовувати будинки для відпочинку прочан. Один із таких будинків у абатстві Ронсельванської ущелини пропонував палігримам безкоштовний хліб, послуги цирульника і чоботяра, фрукти і горіхи зі своїх погребів, два шпитали для безнадійно хворих і навіть освячене місце поховання. Часто палігримам і бродягам жилося при монастирях краще, ніж деяким дворянам у себе вдома. Адже монастирські традиції відрізнялись чесністю, привітністю, порядком, певними вимогами до якості їжі та санітарії.

Найбільш відомим закладом, де подорожуючі могли отримати ночівлю та їжу, був Оспіс-де-Бон в Бургундії, відомий також під назвою Отель Д'є, що означає "Будинок Бога". Він був заснований у 1443 р. Ніколя Роленом, канцлером казначейства Бургундії, як благочинна лікарня і притулок для бідняків.

Сучасники вважали Н. Ролену найжорстокішим збирачем податків в історії Бургундії. З цього приводу король Людовік XI зауважив на рахунок благочинності Н. Ролену: є певна справедливість, що саме Ролен відкрив будинок для бідняків, оскільки вони збідніли з його вини.

Оспіс-де-Бон знаходиться в одному з мальовничих куточків Франції в Кот-де-Бон. Ця будівля має чудову архітектуру, прикрашена камінним різьбленням, з внутрішніми подвір'ями. Середньовічному фасаді відповідав стиль інтер'єру з картинною галереєю. Оспіс-де-Бон не змінив свого призначення і в наш час. Утримувати заклад допомагають виноградники, отримані в спадщину від бургундських землевласників за його багатовікову історію.

Коли пізніше, у 1539 р. Генріх VIII намагався заборонити монастирі, він, фактично, загальмував розвиток системи гостинності при монастирях, внаслідок чого виникла потреба у появі нової - світської - системи розміщення подорожуючих.

Для здійснення подорожі до святих місць прочанам видавалися паспорти, в яких церковна парафія, що відправляла прочанина, рекомендувала духовній та світській владі, а також усім християнам надати йому допомогу і прийняти його як гостя, щоб він повернувся живим і здоровим у свій дім. Такий документ слугував своєрідною охоронною грамотою.

В Центральній Європі перша дорога державного значення, дорога нового типу, була побудована між Майнцем і Кобленцем, завширшки 6 м. Всю Центральну Європу перетинала добра ґрунтова дорога "Віндобонська стріла". Нею пролягав Бурштиновий шлях, яким із Прибалтики до гирла Німану і далі до Віндобони (Відня) везли бурштин.

Найкращі дороги у Візантійській імперії були на Балканах, вони йшли вздовж гірських хребтів від Дунаю до Чорного моря і далі до Константинополя.

На цих магістральних дорогах скрізь були караван-сараї, де мандрівники могли заночувати, поїсти, а також здійснити торгові операції. Як правило, вони розміщувалися один від одного на відстані одного дня їзди. Своїм виглядом караван-сараї нагадували великі комори. Люди розміщувалися на ярусах, розташованих вздовж внутрішнього двору.

Що стосується розвитку транспортних засобів, то крім повозок для подорожей використовували портшези - комфортабельні закриті носії, які несли слуги, а на далекі відстані в портшези впрягали по одному коню спереду та позаду. Колісні кінні екіпажі були елітним транспортом. Про це свідчить, наприклад, наказ французького короля Філіпа Красивого (1294 р.) про надання права користування екіпажами жінкам князівського походження.

Одним з найзручніших для подорожей регіонів середньовічної Європи був Південь, де відроджувалися давньоримські міста, засновувалися та розросталися нові поселення; гостинність тут, в Італії, поступово ставала прибутковим бізнесом, і створені "Союзи господарів готелів" почали складати правила для себе і своїх гостей. У 1282 р. керуючі готелями міста Флоренції в Італії заснували професійну гільдію - асоціацію, метою якої було надання допомоги їх бізнесу. Готелі належали місту, яке здавало їх в оренду

тому, хто запропонує більшу платню. Вибір здійснювався у формі аукціону. Вочевидь, належати до гільдії було вигідно, оскільки в 1290 р. вона нараховувала 86 членів.

З XIV-XV ст. по всій Європі почали створюватись постійні двори і таверни; тут мандрівникам надавали мінімум бажаних послуг, умови проживання були малокомфортними; проте існування цих закладів на шляхах не лише було наслідком збільшення кількості подорожуючих, але й, у свою чергу, сприяло подальшому збільшенню людей, що вирушали в дорогу, оскільки зменшувало ризик загинути чи захворіти під час мандрівки.

Типові дорожні готелі мали на першому поверсі таверну і стайню, службові та господарчі приміщення, а на верхніх поверхах кімнати для гостей, вікна яких виходили на внутрішнє подвір'я, де проводились театральні вистави.

Притулки на гірських дорогах ставили в обов'язки наглядачів дзвонити в дзвони під час снігопадів і туманів, таким чином вказуючи дорогу мандрівникам до житла. Часто наглядачі притулків виконували функції провідників.

Рекомендована література [1–3, 8 та ін.].

Тема 2. Відродження та його характерні риси. Значення Великих географічних відкриттів та їхній вплив на зміну «картини світу». Зміни в мотивах подорожей та рекреаційних потребах. Розвиток подорожувань, характеристика основних маршрутів

Зміст практичної роботи передбачає опрацювання теоретичного матеріалу, що, насамперед, повинен містити наступні завдання:

- 1 Розглянути основні риси епохи Відродження.
- 2 Визначити значення Великих відкриттів.
- 3 Розглянути особливості подорожей (мотиви, напрями) в епоху Відродження

З кінця XV ст. в багатьох країнах Європи прискорилися зміни ладу, що панував в епоху Середньовіччя. Відбувалося небачене піднесення науки, літератури та мистецтва, змінювався світогляд людей.

В містах збільшувалася кількість людей, які займалися інтелектуальною працею (їх у подальшому почали називати інтелігенцією).

Відроджувалася, посилювалася віра в силу та здібності людини, тому світогляд епохи Відродження називають гуманізмом. Період між античною добою та Відродженням гуманісти називали часом темним, вони перші дали йому назву "середні віки".

Раніше всіх процеси відродження почали відбуватись в Італії. В багатьох містах там з'явилася нова соціальна верства - буржуазія, яка по-новому дивилася на світ. Буржуазія намагалась наживати капітал торгівлею та підприємницькою діяльністю.

Бажання заробити більше грошей вело купців у ризиковані подорожі до далеких країн.

Основними чинниками, що вплинули на розвиток подорожей в епоху Відродження, були:

- соціокультурний (розвиток науки, культури); він був одним із визначальних в епоху Відродження;

- релігійний, який, до речі, був значно послаблений; релігійні мотиви у здійсненні подорожей поступаються іншим (економічним, дослідницьким, культурним);

- економічний (бурхливий розвиток економіки, особливо торгівлі змушує буржуазію шукати нові землі для збуту своєї продукції) - був одним із головних; у другій половині XV ст. середземноморська торгівля перебувала в кризовому стані, необхідно було шукати нові шляхи на Схід; причинами пошуку цих шляхів були:

- наявність багатьох посередників у торгівлі Європи і Азії (араби, візантійці);

- недоступність віддалених східних ринків для більшості купців із західних країн;

- монополізація арабами єдиного можливого шляху з Європи до Індії, не захопленого турками, через Єгипет і Червоне море;

- товарне виробництво Європи потребувало великої кількості кольорових металів; за екзотичні східні товари приходилось розраховуватись сріблом і золотом, а вартість європейських товарів (олова, сукна, продуктів сільського господарства) була значно нижчою; "проблема золота" перетворювалась на гостру економічну проблему;

- мотиваційний (тобто в цей період, як ніколи раніше, відбувалася переоцінка цінностей, змінювалися пріоритети щодо відпочинку, отримання освіти; поїздки стали більш індивідуально-направленими);

- політичний чинник також був дуже значним (політика в цей період дуже тісно пов'язана з торгово-економічними інтересами і релігією); засновувались торгові та дипломатичні представництва, релігійні міси в різних країнах, почала створюватись колоніальна система;

- географічний (для такого бурхливого росту економіки, науки, техніки вже було недостатньо старих територій для торгівлі, а релігійній ієрархії необхідна була нова паства; все це сприяло пошуку нових територій, розширенню світового географічного простору, спонукало політиків, церкву і буржуазію організовувати морські експедиції з метою відкриття нових земель, що зрештою і спричинило Великі географічні відкриття).

Епоха Великих географічних відкриттів була обумовлена змінами, які відбулися в суспільстві та науці. Географічні уявлення Клавдія Птолемея, викладені ним у "Керівництві по географії у 8 книгах", панували в географі XIV століття. В 1476 р. Вийшло в світ перше друковане видання цієї книги. Але уявлення про оточуючий світ вже змінилися. Ще на початку XV ст. з'явилися книги, в яких заперечувалася замкненість Індійського океану з

півдня і підтримувалась ідея про те, що Земля - куля. Завдяки книгодрукуванню, в Європі почали видаватись країнознавчі твори стародавніх авторів, які описували казкові багатства країн Сходу - Китаю, Індії, Цейлону, Японії.

В XV ст. вийшла в світ компілятивна праця кардинала П'єра д'Альї (Аліасіуса) "Картина світу", в якій були узагальнені знання його попередників щодо дослідження світового водного простору; вона була настільною книгою багатьох мореплавців, включно з Христофором Колумбом. На карті флорентійського картографа Паоло Тосканелі в кінці XV ст. Атлантичний океан був зображений, омиваючи з однієї сторони Європу, а з другої - Японію і Китай. Тосканелі був впевнений, що Земля - куля.

Першою європейською країною, яка активно займалась морськими дослідженнями та організацією експедицій з метою відкриття нових морських шляхів і земель, була Португалія. Найбільш вагомий внесок у цю справу зробив принц Генріх Мореплавець. Він особисто ніколи не був у морських експедиціях. Але завдяки йому був побудований великий флот, в Сагріші в 1438 р. заснована морехідна школа, створена обсерваторія, в якій навігаторів навчали орієнтуватись в океані по зорях, та зібрана багата колекція навігаційних карт і книг.

У епоху Великих географічних відкриттів, змінилися мотивація (торгівля, пізнання, лікування, відпочинок тощо) та географія подорожей (у тому числі й кругосвітні подорожі). У ході подорожей були відкриті нові материки (Північна та Південна Америка, Австралія) і території (чисельні острови Атлантичного океану

– Багамські, Великі та Малі Антильські; Тихого океану – Молуккські, Курильські, Алеутські та ін.) та акваторії (моря та протоки Північно Льодовитого та Тихого океанів тощо).

У XVI ст. в Англії поширилися таверни для простолюдинів, вони називались ординарними; в них за загальним столом подавали чергові страви за фіксованою ціною. Постоялі двори в континентальній Європі поступались англійським по всім показникам. Навіть у ті часи, коли мандрівники були невибагливими до комфорту, більшість британців, подорожуючи Європою, вжахались від умов проживання в постоялих дворах, які були просто убогими в порівнянні з британськими.

В Англії у XVI ст. улюбленим видом транспорту для пересування на далекі відстані суходолом стала поштова карета. По дорозі поштова карета робила декілька зупинок у придорожніх тавернах або постоялих дворах, які в подальшому стали називатися поштовими станціями.

Серед інших закладів у системі гостинності можна назвати кав'ярні, які з'явилися у XVI ст. у Венеції, де можна було випити чашечку кави та поспілкуватись. Кав'ярні з'явилися в Європі завдяки успішній торгівлі зі Сходом і перейняттю європейцями деяких східних традицій. Після XVII ст. чай та кава стають традиційними гарячими напоями у Європі, спочатку в заможних домах, а потім і серед інших верств населення.

У 1528 р. Іспанія зустрічала конкістадора Ернана Кортеса. Серед дивних речей, привезених ним з Нового Світу, були дорогоцінні какао-боби і дарований ацтеками секрет приготування пряного какао-напою, що відновлював сили. Так почалася історія шоколаду - продукту, що довгий час залишався привілеєм королів і знаті. "Тільки багатий і благородний міг дозволити собі пити шоколад", - писав у XVI ст. іспанський історик Овієдо.

Аристократія обожнювала французькі "Бутики гарячого шоколаду" і англійські "Шоколадні будинки".

Першим закладом ресторанного типу вважається Tourd'Argent, що відкрився в Парижі у 1533 р. і протягом століть залишався унікальним у своєму роді закладом.

Рекомендована література [1–5,9 та інші].

Тема 3. Україна в зображенні античних мандрівників (Геродот, Гіппократ, Птоломеї та ін.). Київська Русь (арабські та візантійські джерела). Згадки європейських мандрівників про Україну XV – XVI століть. Україна у творах іноземних мандрівників XVII – XVIII століть.

Зміст практичної роботи передбачає опрацювання теоретичного матеріалу, що, насамперед, повинен містити наступні завдання:

- 1 Дослідити описи України у античних мандрівників (Геродот, Страбон, Гіппократ).
- 2 Дослідити зображення Київської Русі у описах арабських мандрівників
- 3 Визначити згадки України у творах іноземних мандрівників.

Геродот, описує Північнопричорноморські степи України, населені тоді скіфами: "їхня країна рівнинна і рясніє травою, і зрошується водою багатьох річок, яких стільки, скільки каналів у Єгипті. Я назову ті з них, які найбільш відомі і судноплавні від самих своїх джерел. Це Істр (Дунай), що має п'ять гирл, а потім Тірас (Дністер), Тіпаній (Південний Буг), Борисфен (Дніпро),.. Танаїс (Дон)". Про Дніпро історик написав: "Борисфен... вона найбільш корисна для людей не лише серед інших рік Скіфії, але і взагалі серед всіх інших, крім єгипетського Нілу, бо з ним не можна зрівняти жодну іншу ріку". Навколо Борисфена "Найкращі і найбільш поживні пасовища для худоби, і дуже багато в ньому риби, приємної на смак, і вода в ньому дуже чиста.., і ниви навколо нього чудові, а там, де не сіяно, виростає висока трава. А в його гирлі відкладається багато солі. І великі риби в ньому без колючок і кісток".

Страбон у 17-томній праці "Географія" описує життя і побут племен Північного та Східного Причорномор'я, їхнє господарство, відображає існуючі тоді зв'язки з давньогрецькими містами. Найбільше відомостей подає про Босфор і Херсонес.

Цікаві спогади про південні території України залишили лікар, родоначальник медицини, Гіппократ (бл. 460-377 рр. до н. е.), астроном,

математик і географ Птоломей, римський натураліст Пліній Старший (23-79 рр. н. е.) та ін.

Важливим джерелом пізнання нашого краю в епоху Середньовіччя стали описи подорожей арабських мандрівників територією України або здійснені описи наших територій з уст українських купців. Адже торгові зв'язки купців-русичів були інтенсивними з Хазарським Каганатом, Великим Булгаром, Середньою Азією, арабським Близьким Сходом та ін. Письмові джерела засвідчують, що руські купці в X- XII ст. жваво торгували з Чехією, Польщею, Придунайськими країнами, підтримували торговельні зв'язки з Німеччиною, Францією, Італією, Іспанією.

Про Русь-Україну залишилися літературні згадки чи описи арабських письменників VII-Xет., зокрема письменника перського походження Ібн-Хордадбега ("Книга шляхів для пізнання держав"), написана в 60-70 роках IX ст. Арабський мандрівник Аль-Масуді (20-50 роки X ст.) наводить докладні географічні й етнографічні відомості про слов'ян, котрі заселяли нинішні українські землі, причому констатує: одні з них були християнами, а інші поклонялися сонцю.

У розвідці Ібн-Даства "Книга добрих скарбів" (перша половина X ст.) згадується про традиційну українську гостинність, де шанують гостей і добре ставляться до чужинців, не дозволяючи нікому їх кривдити або утискати. Відома також праця арабського письменника Ібн-Хаукаля, який мандрував світом упродовж 30 років, "Книга шляхів і держав" (70-ті роки Xет.).

Серед перших європейських мандрівників, котрі відвідали Русь-Україну (В. Федорченко та Т. Дьорова "Історія туризму в Україні", 2002 р.), називають німецького мандрівника Бруно з Кверфурта, який зустрічався у Києві з Володимиром Великим і користувався його щирою прихильністю.

Єпископ Тітмар з Мерзебурга (978-1018 рр.) згадує про Київ - велике і багате місто, де налічувалося понад 400 церков і 8 ринків, а люду незчисленна сила. З-поміж середньовічних іноземних мандрівників, котрі подорожували і відвідували Україну (XIII ст.), були італієць Плано Карпіні та фламандець Віллена Рубрука. Подорожуючи до Орди, через п'ять років після навали Батия на землі Руси-України, Плано Карпіні пише: "...Пішли проти Русії і зробили велике винищення в землі Русії, зруйнували міста і фортеці і вбили людей, оточили Київ... і після довгої облоги вони взяли його і вбили мешканців міста; звідси, коли ми їхали крізь їхню землю, ми знаходили безчисленні голови і кістки мертвих людей, які лежали в полі..." І на відміну від П. Карпіні, який проїхав усю територію нинішньої України зі заходу на схід, В. Рубрук перетнув лише Крим та Приазов'я. У 1253 р. він морем прибув до Криму й описує його так: "На морі від Керсона до гирла Танаїду знаходяться високі миси, а між Керсоною і Садайєю існує сорок замків майже кожний з них має свою мову; серед них було багато Готів..." В. Рубрук описує також великі солоні озера Криму, звідки сіль вивозили у всі кінці узбережжя Чорного моря¹⁸.

Отже, як засвідчують згадані описи, в X-XIII ст. мандрівників

приваблювали не лише центральні райони Київської Русі, а й південні - сучасна Степова Україна і, безумовно, колоритний Крим. Щоправда, в часи татарської навали (XIII ст.) територія України менше приваблювала мандрівників.

Значно частіше Україну відвідували європейські мандрівники, котрі подорожували зі Заходу та Півдня на Схід

У XV-XVI ст. Так, Жільбер де Лянуа, будучи послом Франції, Англії й Бургундії, 1421 р. побував у таких містах, як, Львів, Судова Вишня, Белз, Луцьк, Кам'янець-Подільський, згодом відвідав Малу Татарію (Степову Україну) і м. Кафу (Феодосію). Збереглися описи посла Венеціанської республіки А. Контаріні після його подорожі у 1437 р. Україною, Грузією, Московією. Географічне положення України добре описав відомий німецький дипломат З. Герберштайн, "дорадник чотирьох цісарів".

Захопливий щоденник подорожі М. Литвина, литовського дипломата в Кримському Ханстві, який 1550 р. мандрував Україною. Не залишили поза увагою європейці й української вольниці - Запорозької Січі. Її описав 1594 р. посол німецького імператора Е. Лясота.

Один із найдокладніших описів Козацької України є щоденник подорожі П. Алеппського, який подорожував нашими землями в 1654 і 1656 рр. Він змальовує нашу Батьківщину як "прекрасну країну, що повна мешканців і замків, як гранатне яблуко зерен". Зацікавленість Україною європейцями зростала. Це підтверджує "Опис України", здійснений французьким інженером Гійомом де Бопланом (середина XVII ст.), який перебував на військовій службі в польського короля. Він детально розповів про побут і звичаї українців, а карта тодішньої України, створена ним, стала неоціненним джерелом і для сучасних історико-краєзнавчих досліджень. Ще один француз Ж. Шарден у другій половині XVII ст. здійснив три подорожі до країн Сходу. Його записи, пізнавальні малюнки пізніше ввійшли до тематичного туристичного атласу. Територія України, частково відображена на "Карті узбережжя Чорного та Азовського морів", виконана особисто Ж. Шарденом 1672 р. Матеріали його подорожей видані у вигляді гравюр і вміщені в атласі. Зауважимо, що саме таким способом відтворено гравюру А. Гогенберга, виконану за рисунком А. Пассароті, де зображено панораму Львова, призначену для атласу "Опис відомих міст світу" (Кельн, 1618 р.).

Рекомендована література [1-3, та ін.].

Тема 4. Подорожі українців за часів Київської Русі та у козацьку добу. Участь українців у географічних дослідженнях світу (Василь Григорович-Барський, Вацлав Ржевуський, Юрій Федорович Лисянський, Микола Миколайович Пржевальський, Микола Миколайович Миклухо-Маклай).

Зміст практичної роботи передбачає опрацювання теоретичного матеріалу, що, насамперед, повинен містити наступні завдання:

1 Визначення особливостей подорожей українців у IX-XV століттях

- 2 Дослідити участь українців у географічних дослідженнях світу.
- 3 Визначення особливостей розрахунку та застосування окремих показників використання виробничих ресурсів.

У IX-XV ст. Русь, внаслідок свого географічного положення, була центром перетину торгових шляхів із Сходу на Захід та з Півдня на Північ, через її територію пролягали "Волзький великий торговий шлях", "Шлях з варяг в греки". Особливо тісними були зв'язки Русі з Візантією. З прийняттям християнства з Візантії на Русь потягнулися служителі церкви, перекладачі, переписувачі книг, ремісники. У середньовічній Русі аж до XVI ст. центральною фігурою у встановленні та зміцненні зв'язків з іншими країнами був "гість". На Русі було прийнято надавати гостям шану, показувати все найкраще, добре годувати, підносити дари. Традиції гостинності були закріплені у пам'ятках побутової культури Русі, зокрема, у "Домострої", перша редакція якої була складена в Новгороді на рубежі XV-XVI століть. Вже пізніше в Російській державі у XVI -XVII ст. "гістьми" називали багатих купців, які мали царські жалувані грамоти на особливі привілеї та почесті.

У другій половині XIII ст. російські мореплавці досягли Польського півострова і приєднали його до складу новгородських володінь. Російським поморам належить заслуга відкриття Шпіцбергену і Нової Землі.

Серед подорожей з метою прочанства слід згадати "Хождение игумена Даниила в Святыя места", яке датується початком XII століття. Ігумен Данііл побував у Царгороді, в Палестині, на Криті, Родосі, Кіпрі. Він описав не тільки християнські храми і святині, але й природу та побут місцевого населення. Його "Хождение" є пам'яткою історії та давньоруської літератури.

Прочанство до Єрусалиму здійснювали не лише чоловіки, але й жінки стародавньої Русі, зокрема ігуменя Єфросинія Полоцька (XII ст.), яка причислена до лику православних святих.

Дуже багато російських прочан відвідували Палестину, вздовж їхніх маршрутів з'являлися колонії руських монахів, православні монастирі. Одним із найвідоміших руських монастирів за межами Русі був Афонський Пантелеймонівський, заснований у 1080 р. вихідцями з Русі. Він знаходиться на південно-західному боці гори Афон в Греції. В роки свого піднесення монастир представляв собою величний комплекс із 70 скитів, 25 церков, інших будівель і земельних володінь. В його бібліотеці зберігалось більше 25 тисяч рукописів. Монастир упродовж всієї своєї історії підтримував тісні зв'язки з Руссю.

Паралельно з "ходженнями" з метою прочанства здійснювались і "ходження" з торговою метою. До нас дійшло більше 20 описів подібних "ходжень", але найбільш відоме "Хождение за три моря" Афанасія Нікітіна. Опис цей знайшов М.М. Карамзін на початку XIX ст., коли працював над фундаментальним твором "История государства Российского".

Слід зазначити, що мандрі не мали широкої популярності серед мешканців руських земель. У свідомості селян та городян далекі краї були

чимось ворожим, дуже небезпечним, і чужинець становив потенційну загрозу, тому ставилися до мандрівників хоча й з цікавістю, але, як правило, також із підозрою. Прочани, мандрівні торгівці та учасники військових походів складали меншість населення, решта ж не подорожувала на далекі відстані. Серед людей Давньої Русі було поширеним уявлення про подорожі як про примусове блукання на чужині, як про суворе покарання.

Безперечно, сміливим і відважним мандрівником був український козак Яків Малик, що в середині XVI ст. дістався до Індії, де став великим візиром Гуджарата і збудував там фортецю в ренесансному стилі.

Перші подорожі вітчизняних та іноземних мандрівників, паломництво віруючих людей, зростаючий потяг до знань у XVII -XIX ст. зумовили появу на українських землях визначних всесвітньо відомих мандрівників: землепрохідця Василя Григоровича-Барського, видатного українського письменника-гуманіста, філософа, мислителя, просвітителя й педагога Г. С Сковороди, дослідника і етнографа Миколи Миклухо-Маклая та багатьох інших співвітчизників, які вписали золоті сторінки в історію становлення туризму в Україні.

Слід відзначити активну участь українців у географічних дослідженнях різних районів земної кулі. Серед них особливе місце посідає мандрівник і письменник світового значення Василь Григорович-Барський.

Барський ретельно описав, додаючи до описів ілюстрації, кожне Велике містом куди він заходив, звертаючи особливу увагу на архітектурні пам'ятки, фортифікаційні споруди і, звичайно, храми та Церкви, Крім того, він придивлявся до базарів, водопостачання, вуличного освітлення, а також вбрання місцевих мешканців, Він не раз відзначав культурні характеристики населення й подавав розлогі екскурси в історію різних етнічних груп, як-от, скажімо, венеціанських греків, євреїв у Салоніках або єрусалимських арабів. Зрозуміло Барського цікавила передусім релігія, зокрема православ'я, тому він намагався відвідати та описати кожне місце, пов'язане з історією раннього християнства

Відомим дослідником країн Близького Сходу Та Аравії був ще один наш співвітчизник - граф Вацлав Ржевуський. За його ініціативи на початку 1815 р. розпочалася експедиція до Близького Сходу та Аравії. Понад два роки Ржевуський подорожував цими краями, намагаючись всюди жити відповідно до звичаїв тих країн, де він перебував. Ржевуський навіть поголив собі голову й одягався за східним зразком. У 1817 р. він повернувся на батьківщину. Одразу після його повернення побачили світ праці зі сходознавства, Де автор детально описує свої мандрівки по аравійських степах.

Слід відзначити активну участь українців у географічних дослідженнях різних районів земної кулі. Одним з організаторів і керівників першої російської навколосвітньої експедиції на кораблях "Надія" і "Нева" був Юрій Федорович Лисянський (1773-1837) родом з Ніжина на Чернігівщині. Він є автором відомої праці "Подорож навколо світу на кораблі "Нева" в 1803-1806

роках", зібрав великий етнографічний матеріал на Гаваях, Алясці, в Китаї, склав карти цих регіонів.

Вагомий внесок у Дослідження Центральної Азії вніс правнук запорізького козака Паровальського - Микола Миколайович Пржевальський (1839-1888), який очолював 5 експедицій. У результаті його досліджень на карті Центральної Азії з'явилися гірські хребти Алтин-Таг, Гумбольдта, Руський, Колумба, Пржевальського та ін. Відкрив 218 нових видів флори.

Визначним українським мандрівником і вченим був Микола Миколайович Миклухо-Маклай (1846-1888) - правнук хорунжого Запорізького війська Миклухи. Він здійснив 10 подорожей до Нової Гвінеї, Філіппін, Малакки, Австралії, Меланезії, Мікронезії; є автором понад 160 наукових праць з антропології, географії, етнографії, зібрав велику і оригінальну колекцію.

Рекомендована література [1–3,8 та інші].

2 ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПО ВИВЧЕННЮ ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Тема 1. Історія світового туризму як наука.

Історія туризму – це наука, яка вивчає подорожі та туризм, чинники його появи та розвитку в суспільстві з найдавніших часів й до сьогодні.

Історія туризму в своїх дослідженнях спирається на допоміжні історичні дисципліни: археологію, палеографію, нумізматику, етнографію. Історія подорожей і туризму тісно пов'язана з історією культури, яка показує логіку розвитку культури, вивчає характерні культурні риси різних епох і відповідні типи та моделі "людини, яка подорожує".

Історичний підхід до вивчення туризму здійснюється з метою виявлення основних етапів його становлення і логіки розвитку. Здійснити це можливо шляхом вивчення передісторії туризму в різних культурах і епохах, тобто розвитку систем гостинності, історії транспорту, ментальності. Важливо прослідкувати, як впливали подорожі на розвиток культури і науки, та як особливості духовної культури змінювали, в свою чергу, мотиви і характер подорожей.

Історія подорожей і туризму тісно пов'язана з історією культури, яка показує логіку розвитку культури, вивчає характерні культурні риси різних епох і відповідні типи та моделі "людини, яка подорожує". Здійснити це можливо шляхом вивчення передісторії туризму в різних культурах і епохах, тобто розвитку систем гостинності, історії транспорту, ментальності. Важливо прослідкувати, як впливали подорожі на розвиток культури і науки, та як особливості духовної культури змінювали, в свою чергу, мотиви і характер подорожей. Виходячи з цього, можна уточнити визначення історії туризму – це наука, яка вивчає різні типи культур з метою виявлення характерних для них моделей людини, яка подорожує, а також з метою виявлення впливу матеріальної і побутової культури на розвиток традицій гостинності та розкриття основних етапів, тенденцій і культурно-національних особливостей розвитку туризму. Саме у цьому полягає теоретичне значення цієї науки. Наукові знання з історії туризму мають й практичне значення особливо для тих, хто безпосередньо працює у сфері туризму і залучає людей у світ подорожей. Знання з історії подорожей та культурно-історичних традицій гостинності дозволять ефективніше працювати у туристському бізнесі при наданні послуг споживачам різних соціальних груп і культур.

Основними термінами цієї науки є: подорож, мандрівник, прочанство, пілігрим, туризм, турист, туристична послуга, туристичні ресурси, туристична індустрія, тур, гостинність. Оскільки наука про туризм знаходиться в стадії формування, то зустрічаються різні тлумачення термінів, часу їх появи у вжитку та походження.

Подорож - це пересування людей у просторі та часі. Подорожі можуть мати характер військових походів, масових міграцій, наукових експедицій, туристичних мандрівок та інших типів пересувань людей на значні відстані. В залежності від мотивів і особливостей подорожі, люди, які їх здійснюють, можуть називатися моряками, прочанами, комівояжерами, туристами, і т. д.

В розгляді історії подорожей і туризму неможливо оминати явище, яке позначається терміном "прочанство".

Прочанство - це подорож з метою здійснення релігійних призначень та поклоніння святинам певної релігії.

Людству, протягом його багатовікової історії, було властивим прагнення до подорожей з метою розвитку торгівлі та пошуку нових ринків збуту, вивчення оточуючого середовища, засвоєння невідомих земель, зручних для проживання та різних видів діяльності тощо. У багатьох людей з'являється потреба побачити нові країни, познайомитися з життям та звичаями їх народів. Це послужило причиною виникнення особливої форми подорожі – туризму. Таким чином, подорож та туризм – це два нерозривних поняття які характеризують образ життєдіяльності людини.

Поняття “туризм” з'явилося значно пізніше і у літературний ужиток увійшло приблизно у 1800 р. Англієць Пейдж на сторінках своєї книги написав, що “мандрівника у наш час називають туристом”. Словник французької мови, виданий приблизно у той же час, включає визначення туриста як людини, яка подорожує з цікавості або з метою “убити час”. Загально визнаним автором слова “турист” є Стендаль, який у 1838 р. видав “Спогади туриста”. Як вважають дослідники, термін “туризм” походить від латинського *tornus*, що означає рух по колу. З другої половини ХІХ ст. цей термін увійшов до мови багатьох народів світу.

Встановити час виникнення понять “туризм” та “турист”, як бачимо, можна достатньо точно. Набагато важче з'ясувати коли саме відбулося становлення туризму як специфічної діяльності людей та галузі господарства. Тому й досі у науковій літературі немає загальної думки про це. Певна частина науковців вважають часом зародження туризму ХVІІІ ст., інші – середину ХІХст., а деякі стверджують, що він виник ще у стародавні часи. Тому у сучасній науковій літературі з туризму можна знайти і різні підходи до періодизації історії туризму. За одним з них всю історію розвитку туризму можна розділити на чотири основні етапи:

Перший - з найдавніших часів до 1841 року - це початковий етап розвитку туризму.

Другий - з 1841 року до 1914 року - етап становлення організованого туризму.

Третій - з 1914 року до 1945 року - формування індустрії туризму.

Четвертий - з 1945 року до наших днів - етап масового туризму та глобалізації туристичної індустрії.

Література [5].

Питання для самоперевірки:

1. *Для чого потрібне вивчення історії туризму?*
2. *Яку роль виконує історичний підхід у вивченні туризму?*
3. *Надайте визначення понять «туризм» та «турист».*
4. *Надайте визначення поняттю «подорож»?*
5. *Назвіть основні етапи розвитку туризму?*

Тема 2. Подорожі в епоху Античності.

Подорожі в Стародавньому світі значно активізувалися у Греції та Римі. У греко-римську давнину (античність) ці цивілізації набули найбільшої значимості. З різних часів вони ставали могутніми державами Середземномор'я. Їх приморське положення сприяло розвитку флоту, торгівлі, наукових досліджень.

“Золотий вік” Стародавньої Греції приходився на VIII-IV ст. до н.е. Її географічне положення обумовило ранню появу морського флоту. Острівне положення частини території, значна кількість колоній від Меселії (сучасний Марсель, Франція) до Херсонесу на Північному Причорномор'ї (сучасний Севастополь, Україна) стало вагомим чинником розвитку якісного морського флоту. Він широко використовувався для налагодження регулярних зв'язків зі своїми численними володіннями на суші та на морі, для проведення торгових та воєнних операцій, а також для дослідження навколишнього простору та подорожей. Тому море мало велике значення у житті древніх греків. З самих давніх часів у Греції мали поширення морські подорожі (Ясон, Одиссей). Першу подорожі по Атлантичному океану здійснив у 640 р. до н. е. Колей. Далі всіх мореплавців на північ дійшов у 320 р. до н. е. Пифей. Він побував у Касситеридії або Альбіоні чи на Олов'яному острові (так називали Британські острови у Стародавньому світі), обігнув його та довів, що це острів, який можна об'їхати за 40 днів.

Для Стародавньої Греції було властиво розширення географії мандрівок, появи нових цілей подорожей. Подорожі ставали важливим засобом накопичення, систематизації та формування наукових знань. Так, набули поширення подорожі з науковими цілями. Одним з перших учених-мандрівників був Геродот, який побував у країнах Лівії (Африки) тому числі й Єгипті, країнах Азії (Вавілонія, Сирія, Персія). У ході своїх подорожей він зробив історичні та культурні описи країн, перший зробив опис Гірканського (Каспійського) моря, зібрав багато давніх уявлень про світ.

Зібрані до початку нашої ери географічні дані про різноманітні країни найбільш повно були викладені давньогрецькими вченими Страбоном, Птолемеєм. Вони також багато подорожували. Страбон відвідав Малу Азію, Єгипет, Рим за результатами цих подорожей написав відомі праці “Історичні записки” та ”Географію”.

Давньогрецький мудрець, засновник Мілетської філософської школи Фалес більше 20 років навчався у Єгипті.

Також багато подорожував Платон, засновник Афінівської філософської школи. Загалом, учені-мандрівники сприяли накопиченню чималого матеріалу з країнознавства, етнографії, географії, культури, тим самим заклали основу для подальшого розвитку подорожей як форми спілкування людей.

У Греції було створено багато пам'яток архітектури (Храм Артеміди в Ефесі, статуя Зевса в Олімпії, статуя Геліоса в Родосі або Колос родоський, Олександрійський маяк), які приваблювали мандрівників з інших країн Середземномор'я та всього Стародавнього світу.

Греція була відома і своїми спортивними змаганнями. Спортивні ігри проводились у багатьох грецьких полісах і справлялися на честь богів, тому носили релігійний характер. Так, у Коринфі на честь бога Посейдона раз у два роки проходили Істмійські ігри, в Арголіді на честь бога Зевса кожні два роки проводились Немейські ігри, у Дельфах на честь бога Аполлона Піфійського раз у вісім років проводились Піфійські ігри, в Олімпії на честь бога Зевса раз на чотири роки починаючи з 776 р. до н.е. проводились Олімпійські ігри. Програма Ігор була розрахованою на п'ять днів. Перший і останній день були присвячені урочистим процесіям, а другий, третій та четвертий – спортивним змаганням. У програму Ігор крім спортивних змагань (атлетичних, гімнастичних, кінних) уключалися й конкурси з мистецтва (поетичні, музикальні та ін.). Ігри супроводжувалися виставами артистів, виступами співаків та музикантів. Вони надавали можливість вченим та представникам мистецтва познайомити із своїми творами багатьох людей. На іграх можна було почути виступи філософів (Анаксагора, Сократа, Платона та ін.), ораторів (Демосфена, Горгія, Лісія та ін.), поетів (Піндара, Сімоніда), аедів, які сповнювали власні пісні під музикальний акомпанемент та рапсодів, які виконували уривки з поем Гомера, Гесіода та ін.

Стародавній світ любив масові видовища і у подальшому на ці спортивні змагання з'їжджалися гості із різних грецьких полісів, Риму та інших країн Середземномор'я. Релігійний аспект спортивних ігор з часом був знівельований і вони поступово перетворилися у найкрупнішу спортивну і культурну подію усього Древнього світу. Це сприяло розвитку мережі різноманітних послуг для гостей та учасників, а саме створення “Спілки гостинності” (її члени – ксени брали на себе захист інтересів гостей у своєму полісі), а пізніше виникнення інституту проксенів та евергетів (благодійників), будівництво споруд для розміщення та тренування спортсменів-учасників Ігор, готелів (пандокей) та постійних дворів (катагогій) для подорожуючих, організація ярмарків тощо. Зародження Олімпійських ігор, таким чином, можна вважати і часом зародження подорожей із спортивними цілями та індустрії гостинності.

У Стародавній Греції мало поширення водолікування з використанням мінеральних й морських вод та пов'язані з цим подорожі. Там, де

відкривалися джерела мінеральних вод, будували святилища бога лікування Асклепія (храми Асклепія). Складувалась система курортів у Фермопілах, Елідії та Іонії. Найпопулярнішими курортами були давньо-грецькі міста Епідавр та Кос.

У своїх подорожах древні греки могли скористатися описами різних країн, які були складені вченими. Грецький історик Арріан склав “Опис подорожі по Понту Евксинському”, у якому розповів про країни, що знаходились на берегах Понту Евксинського (Чорного моря). Письменник-мандрівник Павсаній у 180 р до н.е. склав докладний путівник грецьких провінцій і міст, вказавши назви доріг, міських площ та вулиць, храми, найвідоміші споруди та пам'ятники. Антіпатр з Сінода склав один з перших путівників, в якому описав сім чудес світу.

Таким чином, у Греції розвивалися не тільки подорожі різного спрямування, а й індустрія подорожей.

Для жителів Стародавнього Риму в античні віки була характерною велика рухливість. Подорожували римляни морем з метою затвердження своєї політичної влади. Рим підкорив собі величезні території – усі береги Середземного моря, пів-Європи та Близького Сходу. Великі розміри Римської імперії, бажання її жителів побачити інші землі сприяли розвитку морських подорожей, які здійснювалися з весни до середини восени.

Крім цього, у Римській імперії склався певний прошарок населення з числа патриціїв (так звали все населення, а пізніше тільки родоу знать), які мали матеріальну можливість **подорожувати з пізнавальною метою**. Найчастіше багаті римляни подорожували до Єгипту і Греції, з **метою доповнити свою освіту**, а також ознайомитися з відомими пам'ятками мистецтва.

Особливою популярністю користувалися **подорожі з метою оздоровлення** до місць з теплими мінеральними джерелами, які римляни цінили ще вище, ніж греки. Одним з приморських кліматичних та бальнеологічних курортів того часу був о. Іск'я. На узбережжі Неаполітанської затоки також було багато курортів (в Кампанії). Заможні римляни відпочивали на морських курортах узбережжя та численних островах Середземного моря. Тут будувались вілли імператорів та відомих державних діячів. Самим відомим курортом Древнього Риму було місто Байя, яке вважалося самим сприятливим для відпочинку та відтворення життєвих сил. Цей курорт з термами відвідували Марій, Помпей, Цезарь та ін. Біля цілющого джерела Акве-Альбуле у той час розташовувався цілий комплекс з басейнами і віллами аристократів, який описав у своєму творі “Енеїда” римський поет Вергілій. Великий курорт Цівітас Аурелія Аквензис (Бадон, сучасний Баден-Баден) було засновано у 220 р. до н.е. Тут, у підніжжя гір Шварцвальд, знаходились виходи термальних родонових джерел. У римському поселенні Аквінк (сучасний Будапешт) на базі теплих мінеральних джерел функціонувало 5 воєнних та 6 публічних терм. Як бачимо, географія лікувальних центрів була досить широкою.

Подорожі стали вагомим чинником розвитку інфраструктури для подорожуючих. Відбувалось будівництво доріг, які простиралися від Риму до Малої Азії і Галії. Розпочав будівництво доріг у 306 р. до н.е. імператор Костянтин I Великий. Усі римські дороги будувались однаково – по найкоротшій відстані (по прямій), а для подолання перешкод будували мости, віадуки, через гори прокладали тунелі. Ширина дороги дорівнювала 4–5 метрів і розділялась на спеціальні колії для візків, ширина яких була 143 см. По узбіччям дороги встановлювалися спеціальні стовпи (**герми**) на яких позначалася інформація про рік установки, ім'я правлячого імператора, відстань до найближчого міста. Першою мощеною (з твердим покриттям) була Аппієва дорога. Її будівництво розпочалось ще при цензорі Аппії Клавдії у 312 р. до н.е. Вона з'єднала Рим і Капую, а у 224 р. до н.е. була доведена до Брундізії. Ця дорога майже повністю збереглася й до сьогодні. Для подорожей використовували **карпенти** (двоколісні візки), або **реди** та **карруки**. Поїздки у містах строго регламентувалися правилами дорожнього руху, тому частіше транспортними засобами користувалися подорожуючі. На головних дорогах на відстані 6–15 міль одна від одної розташовувалися станції і державні готелі (**стабулярії** і **мансіони**), де мандрівник або подорожанин могли відпочити.

Величезного розквіту за часів Римської імперії набули різноманітні свята та шоу, адже народ вимагав “хліба та видовищ”. **Театри**, або, як їх називали, “місця для видовищ” існували майже у всіх великих містах. Величезною спорудою того часу був Колізей, амфітеатр Флавієв у Римі. Він служив для гладіаторських боїв, циркових ігор та інших видовищ і міг вмістити 50 тисяч глядачів. Подивитися на ці дійства стікалися тисячі жителів різних верств із усіх куточків великої імперії та її гості.

Література [1-5].

Питання для самоперевірки:

1. Що було основними чинниками розвитку подорожей у епоху античності?
2. Яка була роль спортивних змагань у Древній Греції? Які традиції Олімпійських ігор ви знаєте?
3. Назвіть завдання еколого-економічного аналізу за другим напрямком.
4. Як розвивалася інфраструктура подорожей у епоху античності (дороги, готелі)?
5. Як розвивалися видовища у Древньому Римі?

Тема 3. Походи і подорожі Середньовіччя.

Культура та побут Середньовіччя були пронизані релігійним духом, тому цінність мали тільки подорожі, які здійснювалися з духовними цілями. Саме тому більша частина середньовічних подорожей була зв'язана з переміщенням паломників до Святих місць. **Паломництво** (від лат. пальма, пальмова гілка) – це подорож віруючих до Святих місць з надією на

надприродну допомогу. Назва походить від звичаю паломників приносити з Палестини пальмову гілку – палому. Людей, які здійснювали подорожі з релігійною метою у різних регіонах називали паломниками, пілігримами або каліками. У всіх релігіях світу є природні (ріки, джерела, гори, печери) або культові (храми, поховання, мощі святих) об'єкти до яких здійснювали свої подорожі ці люди. У V ст. паломництво дістало найбільшого поширення і церква мусила вводити обмеження на його здійснення. “Релігійні” дороги християн і мусульман вели до Єрусалиму – міста земного перебування Христа, у якому за багатовікову історію сконцентрувалися об'єкти поклоніння. Для християн такими об'єктами були храми Воскресіння, Гробу Господнього, Древа Хреста Господня, церков Усипальниця Діви Марії, Голгофа – місце де був похований Ісус, долина Армагеддон, Ярденіт – місце хрещення паломників, камінь Помазання та ін.. За для мусульман – мечеті Куббат ас-Сахра, Омара та Аль-Акса, священний двір Харам-еш-Шеріф. Іншими центрами паломництва для християн та хаджжу для мусульман були культові споруди у Римі (собор Святого Петра) та Віфлеємі (храм Різдва Христового), у Мецці (Аль Харрам, храм Кааба), Медині (Гробниця Мухаммеда) тощо.

Центрами буддійського паломництва епохи Середньовіччя можна назвати м. Канді (сучасний о.Шрі-Ланка) з храмом Даліда Малігава, м. Лхаса з монастирем та палацом Далай-лами, м. Нара з монастирем Тотайдзі тощо. Оскільки паломництво у Середньовіччі набуло масовий характер, для тих, хто подорожував з релігійними цілями, стали випускати маршрути (дорожники) до Палестини. Особливу “сервісну службу” для паломників виконував лицарський Орден госпітальєрів, утворений при монастирі Діви Марії в Єрусалимі. Основним завданням Ордена була допомога хворим, а також захист паломників від розбою невірних. Поступово госпітальєрами була створена ціла мережа госпіталій (*hospes*) в містах не тільки Святої землі, але і по всьому Близькому Сходу. У VIII ст. був написаний путівник (ітінерарій) для паломників “Повість Єпіфанія Агіополіта про Сірію та Св. Град”, а пізніше ще “Короткий опис про міста та країни від Антіохії до Єрусалиму а також Сирії, Фінікії та про святі міста Палестини” в якому були описані міста Бейрут, Сидон, Назарет, докладно описані святині Єрусалиму та його околиць у долині р. Йордан та поблизу Мертвого моря: монастирі, храми, житла пустельників.

У Середньовіччі усіляко заохочувалися мандрівки з місіонерськими цілями, які сприяли розповсюдженню свого віросповідання серед інакомислячих. Ці мандрівки були поширеними у християнстві, особливо католицизмі. Одним з перших місіонерів був Мартін Турський. Він почав свою проповідницьку діяльність у північно-західній Галії, а потім в Британії. У ці історичні часи подорожі з релігійними цілями були найбільш поширеними.

У Середньовіччі можна було здійснювати подорожі суходолом завдяки дорогам, які збереглися ще з античних часів (Римські дороги). Відновлювати,

ремонтувати та утримувати в гарному стані ці дороги повинні були селяни та городяни. Але дороги й будували. Так, у Європі була побудована перша державна дорога між Майнцем та Кобленцем. Майже усю центральну Європу перетинала ґрунтова дорога – “Віндобонська стріла”, яка пролягала від Прибалтики до Віндобони (сучасного м. Відень). По ній везли бурштин, тому цю дорогу називали ще й “Бурштиновий шлях”.

Треба відмітити, що, так званий, “шляховий бум” охопив усі країни середньовічної Європи. Найкращими дорогами були у Візантії та у країнах Балканського півострова. Дороги опоясували гірські відроги й шли від Трієста уздовж Дунаю до Чорного моря і далі у Константинополь.

Торгівельні інтереси європейських купців були спрямовані на північ, захід та схід. Європейські купці добре розуміли можливості, які відкривала для них торгівля зі країнами Східної Азії, тому цей напрям користався особливим інтересом. З метою дослідження невідомих земель та далеких країн було здійснено немало подорожей.

Найбільш відомою подорожжю з торгівельними цілями вважаються мандри купців Поло з Венеції. У 1260 р. брати Ніколо та Маттео Поло уперше відправились на Схід. Вони першими з європейців перетнули усю материкову Азію і прибули до монгольського правителя Китаю Хубілай-хану (внук Чингісхана). Домовившись з ним про торгівлю з західними країнами вони рушили до Італії. Ця подорож була тривалою.

У наступну подорож вони відправились з Марко (сином Ніколо Поло), якому було тільки п'ятнадцять років. Прибувши до східного правителя родина Поло залишилися у нього на служб. Марко Поло 17 років був особистим посланником великого Хубілая. За цей час Марко Поло побував у багатьох провінціях Монголії, у Бірмі, Кореї, Вірменії та ін. За наказом хана він докладно описував у щоденнику різні території, населення, особливості природи.

Повернувшись до Італії, Марко Поло написав “Книгу про розмаїтість світу”, яка викликала живий інтерес європейців. Учені черпали з неї відомості про природний світ далеких країн та екзотичних островів, культуру народів, які їх заселяли. Загалом, книга стала не тільки першим у Європі описом азіатських країн, а й послужила порадином для картографів XIV-XV ст. під час складання карт. “Книгу про розмаїтість світу” мали у своїй бібліотеці усі освічені люди середньовічної Європи. Її багато разів перечитував і Христофор Колумб. Тому справедливою є думка про те, що вона стимулювала розвиток подорожей з різними цілями не тільки у Середні віки, а й у подальші.

Розвиток середньовічної культури тісно пов'язаний з відкриттям університетів. Перший університет – Болонський (XI ст.). Він був самим популярним у Європі. Тому у ньому навчалася велика кількістю студентів, для яких утворили корпорації Цитромонтанів (власно італійців) та Ультрамонтанів (іноземців). У цьому університеті вчився наш земляк – Юрій

Дрогобич. Тут він отримав ступінь доктора філософських наук, а потім був ректором університету.

У 1200 р. грамотою Філіпа II Августа була утворена Сорбона. Париж у Середні віки називали “містом науки” та “новими Афінами”, що відповідало дійсності. Саме тут був осередок науки і культури.

Пізніше, а саме у XIII ст. відкриваються Оксфордський та Кембріджський університети в Англії, Саламанкський в Іспанії. І вже у 1500р. по усій Європі було відкрито 65 університетів
Література [2-4].

Питання для самоперевірки:

1. *Які види подорожей набули розповсюдження в епоху Середньовіччя?*
2. *Які міста були культовими для паломників?*
3. *Що було особливостями місіонерських подорожей?*
4. *Як розвивалась інфраструктура подорожей у епоху Середньовіччя*
5. *Якими були напрями торгівельних шляхів?.*
6. *Чим став відомим Марко Поло?*
7. *Коли стали створюватися перші університети?*

Тема 4. Передумови виникнення і розвитку подорожей

Минулі історичні часи та ті зміни, що відбулися у житті народів Європейських країн (перетворення крупних європейських міст у центри соціального і культурного життя, поява університетів та прагнення певних прошарків населення до ученості, виникнення нових видів дозвілля тощо), значно активізували прагнення людини до пізнання навколишнього простору, пошуку нових ринків збуту та бажанням володіти морськими торгівельними шляхами. Це не могло не вплинути й на подорожі. Саме тому відбуваються зміни мотивацій та географії подорожей. Следством розвитку європейської культури стала епоха Великих географічних відкриттів.

Географічні відкриття здійснювалися в усі часи, однак більш значні з них відносяться до періоду з середини XV до середини XVII ст. (для окремих країн Європи наприклад, Італії, ці часові рамки – середина XV – середини XVI ст) прийнято називати епохою Великих географічних відкриттів. Саме у ці віки європейські мореплавці та мандрівники зробили відкриття, які мали велике значення для долі Європи й світу у цілому.

Цю епоху вчені-географи поділяють на два періоди, а саме іспано-португальський та руських і голландських відкриттів. Так, у перший період були здійснені відкриття тропічної Америки (Христофор Колумб), відкриття морського шляху до Індії (Васко да Гама), відкриття португальців та іспанців (Франціско Пісарро, Ернан Кортес) у Південній Америці, тихоокеанські подорожі, перше кругосвітнє плавання (Фернан Магеллан).

Другий період Великих географічних відкриттів пов'язаний з експедиціями, які споряджалися для пошуку Північно-Східного проходу, англійські та французькі відкриття в Північній Америці (Хью Уїллоубі,

Ричард Ченслор, Стівен Барроу, Вітус Беринг, Френсіс Дрейк, Генрі Гудзон) та подорожами руських землепрохідців Північною Азією (Єрмак, Кіндратій Курочкін, Харитон Лаптев, Іван Москвітін, Семен Дежньов, Єрофей Хабаров), дослідження в Тихому океані (Мартін де Фріз) і відкриття Австралії (Дірк Хартог, Пітер Нейтс, Абель Тасман).

Загальними чинниками, які сприяли подорожуванням в епоху Великих географічних відкриттів, можна назвати зростання в країнах Західної Європи товарного виробництва, що у свою чергу, стимулювало пошуки нових ринків в азіатських країнах. Відкриття цієї епохи мали найкрупніші соціально-економічні сліdstва. Виявлення нових торгівельних шляхів та нових країн сприяло тому, що торгівля набула світовий характер. У перший період Великих географічних відкриттів торгівельні шляхи перемістилися з Середземного моря у Атлантичний океан, на них панували Португалія та Іспанія. У той же час, основними виробниками промислових товарів були Нідерланди, Англія та Франція, які поступово витісняли конкурентів з морських торгівельних шляхів.

З другої половини XV ст. Великі географічні відкриття були вже підготовленими економічним розвитком західноєвропейського суспільства. Завдяки успіхам науки та техніки того часу було створено новий тип вітрильних суден (каравел) для океанського плавання. Ці судна могли ходити й проти вітру, крім того, були місткими. Європейцями були винайдені компас, астролябія (прибор, завдяки якому можна було визначити широту місцезнаходження судна), значного розвитку набула картографія, удосконалювалася вогнепальна зброя та виник засіб засолювання м'яса все це дозволяло здійснювати далекі подорожі.

Важливе значення для Великих географічних відкриттів мала наукова гіпотеза про кулястість Землі. Це, у свою чергу, дозволило припустити можливість дістатися Індії західним шляхом через Атлантичний океан. Такі плани виношувалися багатьма країнами серед яких були Іспанія та Португалія. Вони у другій половині XV ст. стають ведучими європейськими державами. Упевненості у здійсненні далеких плавань додавали успіхи у кораблебудуванні та навігації, яких вони досягли.

Однією з перших країн Західної Європи, яка активно приступила до здійснення далеких подорожей та відкриттю нових земель, була Португалія. Розвиток морських подорожей підтримував уряд країни. Молодий принц Генріх, якого назвали Мореплавець за його великий внесок у розвиток морської справи (побудував могутній флот, зібрав найбагатшу колекцію карт, відкрив морехідну школу тощо), усіляко підтримував морські подорожі до країн Південної Азії.

Португальці, дослідивши західне узбережжя Африки, досягли екватора. На картах з'явилися нові назви – Перцевий берег, Невільничий берег, берег Слонової кості, Золотий берег та ін. З цього часу почалась ера колонізації цього континенту, а дальні морські подорожі приносили великі прибутки. Стали регулярно споряджатися експедиції на пошуки нового маршруту до

берегів Індії. Саме з цією метою у 1487 р. уздовж берегів Африки була відправлена експедиція, яку очолив Бартоломеу Діас (Діаш). Експедиція обійшла материк з заходу і досягла його південної точки, яку назвали мисом Бур (у подальшому перейменованій португальським королем Жоаном II у мис Доброї Надії). Ця експедиція стала підґрунтям для подальшого пошуку морського шляху до Індії.

Васко да Гама, продовжуючи ці пошуки, улітку 1497 р. відправився з порту м. Лісабон. Саме цьому мореплавцю майже через рік вдалося добратися до Малобарського берега південної Індії, міста Калікути (сучасного Кожикоду). Новий шлях з Європи в Індію було відкрито. Португальці повністю стали контролювати південно-східні морські торговельні шляхи.

У той же час, коли португальці займалися пошуками морського шляху до Індії у східному напрямі, іспанці скористалися іншим варіантом, а саме західним. Першим європейським мореплавцем, який намагався дістатися Індії, рухаючись на захід, був Кристофаль Колон (більш відомий під італійським ім'ям Христофор Колумб). У червні 1492 р. три каравели під його командуванням відправилися від берегів Іспанії. Через 33 дні, перетнувши Атлантику, досягли землі (о-в Сан-Сальвадор, що означає "Святий спаситель"), прийнявши її за Індію. Колумбом було здійснено ще три подорожі на захід. Він відкрив багато островів (групу Багамських островів, о-ви Кубу та Гаїті, Пуерто-Ріко, Малі Антильські о-ви) у Карибському морі, дослідив частину узбережжя, але не знав, що ця територія ще нікому не відомий материк. Цей материк несправедливо було названо з ім'ям Америго Веспуччі з-за помилкового визначення часу його подорожей, та самого факту їх здійснення. Тим паче, що мореплавець ніколи не претендував на право першовідкривача. Однак, з подачі члена французького географічного товариства Мартіна Вальдземюллера, цей материк назвали Землі Америго, а потім ця назва трансформувалась в Америку.

Тільки експедиція Фернана Магеллана переконала європейців у тому, що по той бік Атлантичного океану лежить новий материк. Восени 1519 р. Магеллан, узявши курс на захід, відправився у плавання на пошуки шляху до островів Пряностей. У ході подорожі він відкрив Патагонську (Магелланову) протоку, яка з'єднувала два океани – Атлантичний та Тихий (назву дав Магеллан), підтвердив наукову думку про існування на заході Нового світу (Америку), здійснив перше кругосвітнє плавання, побічно доказав гіпотезу про кулястість Землі тощо.

У наступні історичні віки Новий світ був колонізований іспанцями та португальцями. Крім того, зустріч двох світів завдала великі збитки культурі корінного населення індіанців (цивілізаціям інків та майя).

Щодо подорожей, віднесених до другого періоду епохи Великих географічних відкриттів, то вони пов'язані з дослідженням руських землепрохідців та мореходів у Північній Азії. Вони першими відвідали Нову Землю, Шпіцберген та Сибір, дослідили устя Обі та Єнесею. Знадобилося

більше 60 років щоб від Уралу пройти й дослідити усю Сибір. Велика кількість експедицій від походів Єрмака упродовж 1581-1584 рр. до експедицій Івана Москвітіна та Єрофія Хабарова у 1639-1653 рр. сприяли тому, що Росія “приросла” територією, яку займали Західний, Середній та Східний Сибір.

Освоєння та дослідження Північного Сходу проводилось і морськими експедиціями Кондратія Курочкіна, Семена Дежньова і Федота Попова (за 80 років до Вітуса Беринга обігнули Чукотський півострів, пройшли з Північно Льодовитого океану в Тихий та відкрили протоку, яка відділяє Євразію та Північну Америку). Воістину великі наукові та практичні результати отримали експедиції Вітуса Беринга та Олександра Чірікова, які досліджували частину північно-західного узбережжя Північної Америки та відкрили ряд островів Алеутської гряди.

Література [6, 9].

Питання для самоперевірки:

- 1. Що було передумовою великих географічних відкриттів?*
- 2. Які періоди великих географічних відкриттів ви знаєте?*
- 3. Що було особливостями іспанно-португальського періоду географічних відкриттів?*
- 4. Яких ви знаєте відомих мореплавців першого періоду великих географічних відкриттів?*
- 5. Назвіть основні подорожі другого періоду великих географічних відкриттів.*

Тема 5. Розвиток туризму в новий час

У другій половині XVII ст. у дослідження невідомих земель, у тому числі й “Південного материка”, включилися голландці та англійці. Особливу увагу голландці приділяли пошуку нових північних та південних шляхів. Саме голландці досліджували Тихий океан та Малайський архіпелаг, відкрили Нову Гвінею. Голландець **Віллем Янсзон** відкрив нову землю, яку назвав Новою Голландією (північно-західний берег п-ова Кейп-Йорк, Австралія), яку ще довго у всьому світі вважали не окремим материком, а лише частиною “Південного материка” [4].

До 1627 р. голландці мали достатньо вірне уявлення про західне узбережжя Нової Голландії (Австралії), але зовсім не мали інформацію про південне та східне. Тому для вивчення цієї території споряджались ряд експедицій (Франса Тейсена та Пітера Нейтса, 1627; Франса Пелсерту, 1629) у результаті на карту були нанесені західний берег п-ва Кейп-Йорк, виступ Арнемленд тощо. Однак, відомостей було ще недостатньо, у тому числі, не

з'ясована комерційна значимість цих територій. Експедиція **Абеля Тасмана** була однією з самих значимих у XVII ст. у ході якої були відкриті о. Тасманія (колишній о. Вандименова Земля), Нова Зеландія, архіпелаги Тонга та Фіджі. Крім цього, був відкритий новий шлях від Індійського океану до Тихого у смузі стійких західних вітрів. Своєю експедицією Абель Тасман довів, що Австралія – це самостійний материк. Крім чисто наукових досягнень, експедиції голландців мали ще й культурний аспект. Так, саме вони привезли до Європи чай (1610 р.) та каву (1616 р.).

Подорожі голландців, які носили самий різний характер та направленість, у кінцевому результаті привели й до великих наукових відкриттів, й до створення величезної колоніальної імперії. Як доводять науковці, одні тільки володіння в Індонезії перевищували власну територію Голландії в 60 разів.

Слідом за Голландією до нових географічних відкриттів приступила й Англія. Їх інтереси були пов'язаними з бажанням відкриття нових територій для колонізації та пошуками нових ринків. Вони зосередились на пошуках Північно-східного проходу, який би дозволив дістатися до Східної Азії, а саме до Китаю та Індії. Були розпочаті експедиції Себастьяна Кабота, Генрі Гудзона, Джеймса Кука.

Свій вклад у дослідження Світового океану та відкриття нових земель привнесли й вчені та наукові товариства, які почали утворюватися у європейських країнах. Усе це сприяло накопиченню знань та їх систематизації та прискоренню експедицій більш складних, спрямованих на пошук нового Південного материка (сучасної Антарктиди). Саме з такою метою відправляються експедиції **Джеймса Кука** (1768 р., 1772 р., 1776 р.). Він першим перетнув паралель $66^{\circ} 30'$ (південне полярне коло), побував у трьох океанах, обігнув Антарктиду, пройшовши 84 тис. км, але так і не знайшов Південний материк. Але це не значить, що його експедиції були марними, зроблено багато інших відкриттів. Так, відкриті острови Нова Каледонія, Нові Гібридські, Гавайські (були названі Сандвічеві), картографовані узбережжя Північного та Південного островів (Нова Зеландія) тощо.

У Новий час мали поширення не тільки подорожі з метою **пізнання оточуючого світу**. У цей час різко зросли подорожі з **торгівельними цілями**. Обмінні операції охопили увесь світ, який був поділений на зони впливу між різними угрупованнями купців. Існували торговельні мережі голландських, англійських, вірменських купців, які проникали у всі куточки світу. Одною з могутніших торгових мереж була єврейська. Єврейських купців (**сірі**) у різних регіонах їх називали по різному – **сефарди** (ті, які улаштувалися у Англії та Франції) або **ашкеназі** (Центральній Європі). У той час утворилися як місцеві, так й міжнародні та міжконтинентальні торгові маршрути, по яким переміщувалась значна кількість людей. Вони були стурбовані не тільки діловими питаннями, а й цікавилися пам'ятниками

архітектури та містообудування, культурною спадщиною та національними традиціями нових місць свого перебування.

Крім того, для торгового люду будувалися готелі та постійні двори для відпочинку та проведення ділових зустрічей. Це, без сумніву, сприяло розвитку готельного господарства. У деяких місцях виділялися цілі квартали для іноземних купців, так з'явилися Німецькі двори у Європі.

Не можна не відзначити й подальший розвиток гостинності, це проявлялося у чисельних святкових діях – **ярмарках** та **карнавалах**. Так, ярмарок, що у перекладі з німецької мови, означає щорічний ринок, проводили у багатьох містах Європи – Прато, Венеції та Болоньї (Італія), Сен-Жермен (Франція), а також у окремих країнах Азії (Індії) та Африки (Марокко).

З другої половини XVIII ст. стало модним для молодих англійців завершувати свою освіту великою подорожжю по країнах Європи. Саме з цього часу англійців стали називати “**нацією мандрівників**”. Їх можна було зустріти у різних містах Старого Світу. У той час набував популярності й відпочинок у Швейцарії (тут гарантувалася безпека та надавалися високоякісні сервісні послуги) та Італії (де пропонувалася культурно-пізнавальна програма). Збільшилися й масштаби подорожей, які набували риси кругосвітніх.

У Новий час все частіше організовуються подорожі з науковими цілями, розпочинається не стихійне, а планове вивчення материків.

З другої половини XVIII ст. з'являється мода на **оздоровчий (лікувальний)** та, загалом, **відпочинок на “водах”**. Тоді ж, з подачі англійського лікаря Річарда Рассела, який рекламував корисність морської води, з'являються **морські курорти**. Спочатку відкрилися курорти на південному березі Англії, потім на Лазуровому березі Франції та Італії. Саме завдяки Р. Расселу було відкрито й морський дитячий санаторій у Маргіті (1792 р.).

Тодішні курорти відвідували й короновані особи. Так, принц Уельський, відпочивав на південному березі протоки Ла-Манш у Брайтоні, а Наполеон III лікувався у Біариці. Найбільш популярними серед аристократів були термальні курорти Баден-Баден (бальнеологічний курорт у горах Шварцвальд, Німеччина), Віши (унікальні холодні та гарячі мінеральні джерела, бальнеологічний курорт у центральній Франції), Карлсбад (бальнеологічний курорт Карлові Вари, Чехія), Травелюнд (Німеччина) тощо.

У Новий час спостерігалася збільшення кількості тих, хто подорожував заради задоволення і цей факт діяв як стимул розвитку інфраструктури для подорожуючих.

Література [1, 4–6].

Питання для самоперевірки:

1. Які були основні цілі здійснення подорожей в новий час?

2. Якого розвитку зазнала інфраструктура подорожей у новітні часи?
3. У чому відмінності залежних та незалежних факторів, що впливають на показники еколого-економічної ефективності виробництва?
4. Назвіть можливості розвитку оздоровчого туризму.

Тема 6. Розвиток індустрії туризму в ХІХ столітті.

1. Початок ХІХ ст. став рубіжним у розвитку подорожей і не тільки тому, що з'являється сам термін “туризм”, а й тому, що виникли певні соціально-економічні чинники задля розвитку туристичного бізнесу.

Піонером у розвитку туризму стає Англія. Саме в ній починається промислова перебудова, так званий етап модернізації, який торкнув економічну, соціальну та політичну сфери. Цей етап відзначився появою механізованого залізничного та водного транспорту. Так, у 1807 р. по річці Гудзон пройшов перший колісний пароплав “Клермонт”, а вже через 30 років було відкрито регулярне повідомлення між Лондоном та Нью-Йорком. Почалася ера гігантських лайнерів таких, як “Сиріус”, “Лузитанія”, “Фатерланд”, але морські подорожі ще не сформувалися як комплексний туристський продукт за системою “круїз”.

Вершиною усіх перетворень став залізничний транспорт на паровій тязі. Гірський інженер Річард Треветік запропонував використовувати парові двигуни для переміщення візків по рейкам. Він у 1804 р. сконструював перший паровоз “Новий замок” Будувалися й залізничні дороги. Перша була збудована в Англії, яка з'єднала Ліверпуль з Манчестером (1825). Трохи пізніше – в Росії (1837, яка з'єднала Петербург з Павловським (літньою резиденцією російського імператора Павла І), на Україні залізнична дорога з'єднала Львів з Перемишлем у 1861 р., а на Донбасі залізнична дорога була побудована у 1880 р. До 1835 р. загальна протяжність залізничних доріг у світі склала 2,5 тис. км., а вже у 1900 р. – 617 тис. км.

У 1885 р. німецькі інженери **Готліб Даймлер** та **Вільгельм Майбах** винайшли бензиновий двигун і вже у 1889 р. сконструювали перший чотириколісний автомобіль. Це, у подальшому, дало людству швидкий та комфортний засіб пересування і вже на початку ХХ ст. автомобілі та автобуси у європейських країнах та США стали найбільш розповсюдженим видом транспорту.

У 1903 р. **Орвілл** та **Уїлбур Райт** сконструювали перший літак. З появою цього транспорту почалася ера дальніх подорожей та активізувався міжнародний напрям у туризмі.

Розвиток транспортних засобів та транспортної мережі стали каталізатором подальшого розвитку туризму. Механізація транспорту визначила перемогу людини над простором та часом. Збільшення швидкості пересування призвело до мінімального впливу такого фактора, як віддаленість місць відпочинку та сприяло поліпшенню їх транспортної

приступності. Дорога до місця відпочинку стає менш стомлюючою, а сама подорож – зручною, приємною та комфортною.

У результаті промислового підйому значно підвищився рівень та якість життя населення. У робоче законодавство вже було включено статтю про 8-годинний робочий день із 5-ти денним тижнем. З'явилась нагода відпочинку, у тому числі й туристського. Цим пояснюється й популярність турів вихідного дня. Крім того, робоче законодавство поповнилося ще одним законом про 2-3 тижневу відпустку. Ці соціальні нововведення стали передумовами, які стимулювали розвиток туризму.

Переваги модернізованого транспорту швидко були зважені та враховані тими, хто розумів у перевезеннях та займався організацією дозвілля населення. Так, **Томас Кук** у 1841 р. вже займався організацією масових поїздок “з метою прогулянки”. Саме з цієї першої прогулянки на залізничному транспорті можна відряхувати еру сучасного туризму. У 1848 р. Томас Кук відкрив і **першу туристську контору** (до кінця 20-х років ХХ ст. по всьому світі було 12 тис. туристських агенцій, власником яких був його син, Джон Мейсон Кук). Контора займалася реалізацією спеціальних квитків на індивідуальні та групові екскурсії по містах Англії, потім й Європи. Перша екскурсія до Франції відбулася у 1855 р., а вже з 1856 р. пропонуються тури по європейським країнам. Контора Томаса Кука пропонувала повний набір туристських послуг: бронювання міст у готелях, розробляла нові маршрути, впроваджувала систему пільг тощо.

Організація турів була досить прибутковим ділом, тому подібні контори стали виникати у Франції, Німеччині (бюро подорожей Карла Різеля), Польщі (бюро подорожей “Райзебюро- Штанген”), інших європейських країнах та у США (туристська агенція “Запитайте містера Фостера”) [7;9].

До початку ХХ ст. туризм стає частиною життя населення світу, однак, був явищем досить соціальним. Туристичну поїздку мало хто міг собі дозволити, але поступово стає доступнішим, різноманітяться й пропозиції для різних верств населення. Крім цього, туризм набуває масовий характер, з'являються елементи комплексного обслуговування туристів (пекідж-тур). У цей час виникають **нові напрями у туризмі** – “дачний”, “вихідного дня”, пізнавальний тощо.

Література [1, 6].

Питання для самоперевірки:

- 1. В чому полягають особливості розвитку туризму у 19 столітті?*
- 2. Які види транспорту набули розвитку у 19-20 століттях?*
- 3. Хто був першим організатором масових поїздок для населення?*
- 4. Які фактори стали основними для масового розповсюдження туризму?*

Тема 7. Міжнародний туризм ХХ століття.

Після Другої світової війни ООН прийняла низку документів про політичні та громадянські права людей. Серед них і право кожного на відпочинок і свободу переміщення, що було дуже важливо для розвитку міжнародного туризму на цивілізованому рівні.

Зараз регулюють розвиток туризму на міжнародному рівні близько двохсот міжнародних туристичних організацій.

У 1947 р. більшість міжнародних туристичних організацій, які функціонували в першій половині ХХ- Міжнародний союз офіційних туристичних організацій (МСОТО). Союз став видавати міжнародний календар, де розміщувалась інформація про визначні дати туристичних подій. Раз на два місяці почав виходити журнал "Всесвітній турист". З'явилось також спільне з ЮНЕСКО видання - довідник "Подорож за кордон - прикордонні формальності". МСОТО створив велику бібліотеку, де зібрані видання, що стосуються міжнародного туризму, регулярно видавались бібліографічні збірки. ст., були ліквідовані, і на їх основі створено одну

У 1946 р. було створено ЮНЕСКО як міждержавну організацію, що займалась питаннями освіти, науки і культури. Саме силами ЮНЕСКО в 1950-і роки була розроблена програма розвитку туризму ЕКОСОС, спрямована на перетворення туризму на галузь економіки, яка розвивається найбільш швидко.

У другій половині ХХ ст. було створено низку науково-дослідних і навчальних закладів з питань туризму. Зокрема, у 1951 р. "під високим протегуванням принца" у Монако була створена Міжнародна академія з туризму. Своєю головною метою академія обрала визначення і вивчення понятійного апарату туризму і переклад його на інші мови світу. Перше французьке видання туристичного словника було здійснено силами Академії у 1953 р., пізніше вийшли аналогічні видання англійською, німецькою, іспанською та італійською мовами.

У 1954 р. з метою популяризації туризму була створена Міжнародна федерація журналістів і письменників з питань туризму, її засновниками були представники 20 країн.

В 1954 р. в Нью-Йорку відбулася Міжнародна конференція з митних питань, де були розроблені Конвенція про митні пільги для туристів, Додатковий протокол до Конвенції щодо ввозу рекламних туристичних документів і матеріалів.

В 1963 р. в Римі відбулась перша Всесвітня конференція з проблем туризму, на якій були представлені 87 держав. Основна робота на конференції була проведена в комітеті з питань формальностей і в комітеті з розвитку туризму. Офіційно прийнято визначення понять: "турист", "екскурсант", "тимчасовий відвідувач", що зіграло позитивну роль у розвитку статистики туризму. Розглядалися питання щодо подальшої уніфікації та спрощення митних формальностей, а також лібералізації питань стосовно

ввозу-вивозу валюти, сума якої в день на одного туриста не повинна бути меншою 500 дол. США.

В 1975 р. ліквідовано МСОТО і створено Всесвітню туристичну організацію (ВТО), до складу якої на початку ХХІ ст. входило більше 120 держав. Генеральна асамблея ООН визнала за ВТО статус міжнародної організації, яка координує розвиток міжнародного туризму. Штаб-квартира ВТО знаходилася в Мадриді.

Статут ВТО було прийнято 27 вересня 1975 р., а з 1980 року ця дата відзначається як Всесвітній день туризму.

Згідно статуту ВТО, її основними цілями є:

- стимулювання розвитку туризму як засобу росту економічних показників;
 - розвиток туризму як чинника миру та взаємного співробітництва між країнами;
 - реалізація посередництвом туризму прав людини на відпочинок і свободу пересування незалежно від раси, статі, мови та релігії;
 - зосередження уваги на країнах, що розвиваються, в сфері туризму;
 - проведення науково-дослідної роботи в сфері туризму.
- ВТО прийняла ряд важливих для туризму декларацій, серед яких:
- Манільська декларація "Про туризм у світі" (Філіппіни 1980 р.);
 - "Документ Акапулько" (Мексика, 1982р.);
 - "Хартія туризму" і "Кодекс туриста" (Софія, Болгарія, 1985 р.);
 - Гаазька "Декларація про туризм" (Голландія, 1989 р.).

Між сесіями, які ВТО скликає двічі на рік, працює Виконавча рада генеральної асамблеї, яка призначає Генерального секретаря ВТО. Офіційними мовами ВТО є англійська, французька, іспанська і російська.

У структурі ВТО працюють 6 регіональних комісій: для Європи, Африки, Америки, Південної Азії, Близького Сходу і регіону Тихого океану.

Функціонує вищий навчальний центр з туризму в Мексиці. При ВТО створено декілька фондів для підтримки розвитку індустрії туризму в різних країнах. Серед неурядових спеціалізованих організацій з міжнародного туризму:

- Міжнародна асоціація по соціальному туризму і відпочинку трудящих, створена в 1968 р.;
- Міжнародна асоціація наукових експертів з питань туризму; створена в 1951 р. з метою об'єднання провідних навчальних, наукових, проектних організацій і закладів світу, що займаються проблемами туризму та здійснюють консультації для туристичних підприємств, об'єднань, фірм у галузях менеджменту і маркетингу;
- Всесвітня асоціація туристичних агентств, яка об'єднує більше 250 туристичних агентств і відноситься до категорії міжнародних комерційних організацій;

- Міжнародне бюро соціального туризму, створене в 1936р., об'єднало організації вільних профспілок, сприяє участі в міжнародному туризмі широких верств населення;

- Міжнародна федерація курортної справи; створена у 1958 р. власниками курортів; її мета - вирішення соціальних проблем курортної справи, вдосконалення методів експлуатації курортних ресурсів;

- Бюро подорожей міжнародного союзу студентів; створене в 1960 р., сприяє організації міжнародних подорожей студентів, володіє студентськими гуртожитками типу "Ювентус", "Юніор", реалізує міжнародні студентські квитки, які дають право на знижки;

- Міжнародне бюро туризму і подорожей молоді; створене в 1961 р., до нього входять 50 країн. Бюро сприяє активізації міжнародного студентського туризму.

Поряд з міжнародними організаціями існують численні національні та регіональні організації, основним завданням яких є сприяння розвитку міжнародного туризму.

Питаннями туризму епізодично займаються, паралельно зі спеціалізованими організаціями, впливові міжнародні організації: ЕКОСОП (Екологічна і соціальна рада), МОП (Міжнародна організація праці), ІКАО (Міжнародна організація цивільної авіації), ЮНЕСКО.

У 1994 р. в м. Осака (Японія) відбулася Всесвітня конференція міністрів з туризму, яка прийняла Декларацію туризму, а в 1996 р. на о. Балі в Декларації з питань туризму були намічені подальші шляхи реалізації програми ВТО і ЮНЕСКО в галузі туризму. Згідно з цими документами засновано "Університет туризму на благо світу", з метою розвитку співробітництва між університетами Ізраїлю, Марокко і Тунісу через супутниковий зв'язок.

У жовтні 1999 р. Генеральна асамблея ВТО прийняла "Глобальний етичний кодекс туризму", в якому рекомендовано "заохочувати впровадження в усі освітні програми спецкурсу про цінність туристичного обміну...".

Таким чином, міжнародні туристичні організації відрізняються за статусом, цілями, задачами та формами організації. Але всі вони спрямовують свою діяльність на підтримку інтересів туристичних компаній, на формування певної політики у відносинах з урядовими туристичними організаціями, готельними, транспортними, страховими та іншими компаніями та об'єднаннями; попереджують і вирішують конфлікти в туристичній діяльності; сприяють розвитку міжнародного туризму та залученню до нього населення різних країн.

На межі ХХ і ХХІ ст. у світі продовжувалося зростання кількості туристичних подорожей. За прогнозом ВТО, до 2020 р. загальна кількість туристичних подорожей сягне 937 мли, а прибутки від туризму зростуть до 1,1 трлн. дол. США. У зв'язку з чим зросте й зайнятість у туристичній

індустрії. На межі ХХ і ХХІ ст. кожна 15-та людина на Землі прямо чи опосередковано була пов'язана з індустрією туризму.

За кількістю відвідувань іноземними туристами першість на рубежі ХХ-ХХІ ст. була за Європою, хоча темпи росту там невеликі - лише 1 %. Поступово збільшувалася кількість туристів в Африці і Південній Азії. Постійно популярним у туристів всього світу залишається Близький Схід. На порозі ХХІ ст., у зв'язку зі святкуванням 2000-річчя Різдва Христового, тут спостерігалися найбільші темпи зростання туристичних відвідань - 17,5%.

Проте інколи туристичні потоки до Близького Сходу зменшуються, у зв'язку зі спалахами насильства в регіоні. Так само зменшуються вони й в інших "гарячих точках", у місцях здійснення терактів. Чимало туристів у ХХІ ст. вже стали жертвами терористичних угруповань. Наприклад, у 2002 р. на о. Балі терористи (за повідомленнями ЗМІ, це були представники ісламського угруповання "Джемаа Ісламія") в результаті одного з нападів вбили 202 туристів, чим викликали побоювання серед тих, хто відпочивав чи планував відпочинок у індонезійському регіоні. Зменшення кількості туристичних прибуттів сталося в 2002 р. в Тунісі внаслідок терористичної атаки, коли в синагозі на о. Джерба загинула 21 людина, у тому числі 14 німецьких туристів.

Тим не менш, за оцінками спеціалістів ВТО та інших експертів, міжнародний тероризм на початку ХХІ ст. здійснював менший вплив на туристичний бізнес, ніж зміни у світовій економіці.

Згідно прогнозам ВТО, основними, чинниками розвитку туризму будуть:

- науково-технічний прогрес, підвищення якості життя;
- збільшення тривалості вільного часу;
- стан оточуючого середовища.

Література [1, 5].

Питання для самоперевірки:

1. *Що є основними цілями Всесвітньої організації туризму?*
2. *Назвіть основні міжнародні туристичні організації.*
3. *Які ви знаєте неурядові спеціалізовані організації з міжнародного туризму?*
4. *Назвіть сучасні тенденції розвитку міжнародного теризму.*
5. *Які чинники розвитку туризму в майбутньому?*

Тема 8. Основні етапи історії туризму в Україні.

Туризм в Україні пройшов такі ж етапи розвитку що і в світі. Причому як пишуть В. Федорченко і Т. Дьорова, прототипом їх було мандрівництво.

Перший період розвитку туризму в Україні пов'язаний з мандрівництвом від найдавніших часів. Наприклад, Геродот, описує Північнопричорноморські степи України, населені тоді скіфами: "їхня країна

рівнинна і рясніє травою, і зрошується водою багатьох річок, яких стільки, скільки каналів у Єгипті. Я назову ті з них, які найбільш відомі і судноплавні від самих своїх джерел. Це Істр (Дунай), що має п'ять гирл, а потім Тірас (Дністер), Тіпаній (Південний Буг), Борисфен (Дніпро),.. Танаїс (Дон)". Про Дніпро історик написав: "Борисфен... вона найбільш корисна для людей не лише серед інших рік Скіфії, але і взагалі серед всіх інших, крім єгипетського Нілу, бо з ним не можна зрівняти жодну іншу ріку". Навколо Борисфена "Найкращі і найбільш поживні пасовища для худоби, і дуже багато в ньому риби, приємної на смак, і вода в ньому дуже чиста.., і ниви навколо нього чудові, а там, де не сіяно, виростає висока трава. А в його гирлі відкладається багато солі. І великі риби в ньому без колючок і кісток".

Страбон у 17-томній праці "Географія" описує життя і побут племен Північного та Східного Причорномор'я, їхнє господарство, відображає існуючі тоді зв'язки з давньогрецькими містами. Найбільше відомостей подає про Босфор і Херсонес.

Цікаві спогади про південні території України залишили лікар, родоначальник медицини, Гіппократ (бл. 460-377 рр. до н. е.), астроном, математик і географ Птоломей, римський натураліст Пліній Старший (23-79 рр. н. е.) та ін.

У добу Середньовіччя витоки вітчизняного туризму найінтенсивніше виявилися за існування Київської Русі. Писемні джерела засвідчують, що Руська Земля була багатою державою: мала, як на цей період часу, розвинуте сільське господарство. Землеробство, садівництво, бджільництво, ремесло і промисли дивували іноземних гостей, котрі заїжджали на ці землі. Давньоруські ремісники досягли високої майстерності в ливарній справі, центрами яких були Київ, Львів, Володимир, Галич, Холм. Дотепер у кафедральному храмі Святого Юра у Львові зберігся дзвін-велет, вилитий місцевим майстром Яковом Скорою 1341 р. Поширеним на Русі-Україні було кування та карбування, кравецтво, обробка кістки та каменю. Успішно розвивались будівельна справа й архітектура.

Вагоме місце у житті й обороні краю посідали давньоруські міста, які здебільшого були не лише ремісничо-торговельними осередками, а й адміністративно-політичними центрами окремих земель. Саме до них належав Київ - столиця Русі-України. Літопис "Повість минулих літ" налічував в IX-X ст. 20 міст, у тому числі Чернігів, Переяслав, Любеч, Вишгород та ін. У X ст. літописці згадують 32 міста, в XI ст. - близько 60, а в XIII ст. їх уже налічувалося майже 300. У XII-XIII ст. великим містом вважався Галич - центр Галицько-Волинської держави. - У XIV-XV ст. (період урбанізації Європи) Київ мав провідне значення в господарському житті Центрально-Східної Європи. У цей час на західних землях зростає значення м. Львова як ремісничого, адміністративного й оборонного центру.

Упродовж XIV-XV ст. в Україні споруджено низку оборонних замків. Деякі з них збереглися дотепер. Замки переважно будували з дерева.

Кам'яними були Кам'янець-Подільський, Хотинський, Меджибіський, Жванецький і замки Скали, Смотрича на Поділлі та Луцька на Волині.

Серед перших європейських мандрівників, котрі відвідали Русь-Україну (В. Федорченко та Т. Дьорова "Історія туризму в Україні", 2002 р.), називають німецького мандрівника Бруно з Кверфурта, який зустрічався у Києві з Володимиром Великим і користувався його широкою прихильністю.

Єпископ Тітмар з Мерзебурга (978-1018 рр.) згадує про Київ - велике і багате місто, де налічувалося понад 400 церков і 8 ринків, а люду незчисленна сила. З-поміж середньовічних іноземних мандрівників, котрі подорожували і відвідували Україну (XIII ст.), були італієць П'єтро Карпіні та фламандець Віллена Рубрук. Подорожуючи до Орди, через п'ять років після навали Батия на землі Русі-України, П'єтро Карпіні пише: "...Пішли проти Русії і зробили велике винищення в землі Русії, зруйнували міста і фортеці і вбили людей, оточили Київ... і після довгої облоги вони взяли його і вбили мешканців міста; звідси, коли ми їхали крізь їхню землю, ми знаходили безчисленні голови і кістки мертвих людей, які лежали в полі..." І на відміну від П. Карпіні, який проїхав усю територію нинішньої України зі заходу на схід, В. Рубрук перетнув лише Крим та Приазов'я. У 1253 р. він морем прибув до Криму й описує його так: "На морі від Керсона до гирла Танаїду знаходяться високі миси, а між Керсоною і Садайєю існує сорок замків майже кожний з них має свою мову; серед них було багато Готів..." В. Рубрук описує також великі солоні озера Криму, звідки сіль вивозили у всі кінці узбережжя Чорного моря.

Отже, як засвідчують згадані описи, в X-XIII ст. мандрівників приваблювали не лише центральні райони Київської Русі, а й південні - сучасна Степова Україна і, безумовно, колоритний Крим. Щоправда, в часи татарської навали (XIII ст.) територія України менше приваблювала мандрівників.

Значно частіше Україну відвідували європейські мандрівники, котрі подорожували зі Заходу та Півдня на Схід

У XV-XVI ст. Так, Жільбер де Лянуа, будучи послом Франції, Англії й Бургундії, 1421 р. побував у таких містах, як, Львів, Судова Вишня, Белз, Луцьк, Кам'янець-Подільський, згодом відвідав Малу Татарію (Степову Україну) і м. Кафу (Феодосію). Збереглися описи посла Венеціанської республіки А. Контаріні після його подорожі у 1437 р. Україною, Грузією, Московією. Географічне положення України добре описав відомий німецький дипломат З. Герберштайн, "дорадник чотирьох цісарів".

Захопливий щоденник подорожі М. Литвина, литовського дипломата в Кримському Ханстві, який 1550 р. мандрував Україною. Не залишили поза увагою європейці й української вольниці - Запорозької Січі. Її описав 1594 р. посол німецького імператора Е. Лясота.

Один із найдокладніших описів Козацької України є щоденник подорожі П. Алеппського, який подорожував нашими землями в 1654 і 1656 рр. Він змальовує нашу Батьківщину як "прекрасну країну, що повна

мешканців і замків, як гранатне яблуко зерен". Зацікавленість Україною європейцями зростала. Це підтверджує "Опис України", здійснений французьким інженером Гійомом де Бопланом (середина XVII ст.), який перебував на військовій службі в польського короля. Він детально розповів про побут і звичаї українців, а карта тодішньої України, створена ним, стала неоціненним джерелом і для сучасних історико-краєзнавчих досліджень. Ще один француз Ж. Шарден у другій половині XVII ст. здійснив три подорожі до країн Сходу. Його записи, пізнавальні малюнки пізніше ввійшли до тематичного туристичного атласу. Територія України, частково відображена на "Карті узбережжя Чорного та Азовського морів", виконана особисто Ж. Шарденом 1672 р. Матеріали його подорожей видані у вигляді гравюр і вміщені в атласі. Зауважимо, що саме таким способом відтворено гравюру А. Гогенберга, виконану за рисунком А. Пассароті, де зображено панораму Львова, призначену для атласу "Опис відомих міст світу" (Кельн, 1618 р.).

З-поміж цікавих записів про Україну варто згадати німецького мандрівника Ульріха фон Вердума, який подорожував українськими землями у 70-х роках XVII ст. Його "Щоденник" містить цікаві відомості про Волинь і Поділля.

Важливою складовою туристичної сфери є готельне господарство, тому доцільно простежити історію його розвитку в Україні. Праобразом перших готелів на Русі-Україні були заїзні двори, розташовані на відстані кінного переходу один від одного. У великих містах будували гостинні двори, які, окрім об'єктів розміщення та харчування, мали крамниці, склади. Такі споруди з XV ст. створювали при поштових станціях, а також на торговельних шляхах, котрими проходили купецькі каравани з Польщі, Кримського Ханства, Туреччини, Молдови, Греції, Угорщини та країн Західної Європи.

В Україні століттями будували корчми вздовж торговельних і чумацьких шляхів. Тут спритні підприємці не лише торгували горілкою, а й надавали нічліг подорожуючим, охорону кінним упряжам.

На Козацькій Січі (о. Чортомлин) у другій половині ХУІІІ ст. біля Дніпровського порту був розташований "Грецький дім" - приміщення для іноземних послів і купців. Це засвідчує існування цивілізованих торговельних та політичних зв'язків Запорозької Січі зі зовнішнім світом. Однак справжні готелі на території України з'явилися лише вХІХст.

Подорожуючи Україною 1769 р. німецький просвітитель-мандрівник Г. Гердер був захоплений її красою, природою, культурою і духовним багатством народу, що проживав на цих землях: "Україна стане Новою Грецією - гарне небо над людьми, її грайлива вдача, співуча душа, її родючі землі колись розквітнуть: з багатьох народностей виникне колись могутня розвинута нація, як це сталося і з Грецією, її терени сягнуть Чорного моря, а звідти поширяться на весь світ". Ці слова Гердер опублікував у "Нотатнику подорожуючого", в якому європейський читач відкрив для себе новий та загадковий світ Східної Європи, краю, що мав таємничість почуттів.

Отже, навіть загальнооглядова інформація про туристичну Україну в перший період розвитку туризму підтверджує, що інтерес мандрівників до наших просторів постійно зростає, а залишені ними матеріали про територію України і людей, які її заселяли, є неоціненним скарбом для вивчення минулого рідного краю.

Другий період розвитку туризму в світі, пов'язаний із розвитком індустріального суспільства, сприяв перетворенню стихійного мандрівництва на організований туризм. Специфікою України було те, що вона, як і в попередні чотири століття, залежала від геополітичних сусідів: на початку ХІХ ст. - від двох великих імперських держав - Росії й Австрії. Тому характер туризму в цей період дуже нагадував процеси, що відбувалися в Російській імперії загалом: поступово розвивалися транспортна інфраструктура, музейна справа, споруджувалися готелі. На межі ХІХ-ХХ ст. прогресувало краєзнавство. Основною причиною такого поступу став загальноєвропейський процес науково-технічного прогресу та прискорений на його базі соціально-економічний розвиток України.

Вигідне географічне положення, значна історико-архітектурна спадщина та високий адміністративний статус Києва у ХІХ ст. сприяли перетворенню його на вагомий туристичний центр Європи, хоча для цього, як зазначають Л. Устименко й І. Афанасьєв, не вистачало готелів, закладів харчування та розваг для туристів. Транспортна інфраструктура тільки почала набувати сил. Регулярні залізничні рейси Києва зі зовнішнім світом встановилися в 1889 р.

Першим великим готелем Києва того періоду дослідники вважають "Зелену гостиницю". Готель збудований у 1803- 1805 рр. Він належав Лаврі. На межі ХІХ- ХХ ст. Київ уже мав стільки місць у готелях, що їх цілком вистачало для заможних туристів.

З організацією "Підприємства громадських подорожей в усі країни світу", створеною в Петербурзі 1885 р., почали виникати подібні організації в інших містах імперії, наприклад, в Одесі - Кримський гірський клуб (1890 р.) із філіями в Ялті та Севастополі, а 1895 р. - Ялтинське екскурсійне бюро. У 1901 р. було створено Російське товариство туристів із відділеннями у Києві, Харкові, Полтаві, Катеринославі, Кам'явці-Подільському, Одесі. Воно у перші роки діяльності вступило до Міжнародної ліги туристичних товариств.

Уведення західноукраїнських земель до Австрійської імперії (1772 р.) посприяло впорядкуванню вже відомих на той час курортних місць. Так, 1778 р. було відкрито санаторії "Любінь Великий", а 1870 р. - курорт "Шкло". У Немирові 1814 р. почала працювати спеціальна бальнеолікарня і гостьовий пансіонат. Відкриття курорту "Трускавець" відбувалося 1827 р. Перший лікувальний санаторій у Мор-шині з'явився 1876 р.

На Закарпатті цілеспрямована розбудова бальнеорекреації та її інфраструктури припадає на період перебування у складі Чехословаччини (1919-1938 рр.).

Розвиток туризму безпосередньо пов'язаний зі зростанням мандрівництва. Цьому сприяло також посилення інтересу серед української інтелігенції до вивчення історії та культурної спадщини свого народу. З-поміж перших мандрівників були члени "Руської трійці" - народні просвітителі Я. Головацький та І. Вагилевич. Останній вивчав життя автохтонних мешканців Українських Карпат - бойків, гуцулів, лемків. Дослідниками краю також були батько Микола та син Корнило Устияновичі, І. Нечуй-Левицький, А. Могильницький, А. Петрушевич, В. Шухевич та інші. Постійно подорожував О. Партицький, який через сторінки свого часопису "Газета шкільна" (1878 р.) закликав галичан зайнятися вивченням рідного краю, прокладати нові маршрути відпочинку для львів'ян, переймаючи досвід таких європейських міст, як Краків, Відень.

Особливий внесок у розвиток туристики зробив І. Франко. Його праця "Галицьке краєзнавство" дотепер слугує українській краєзнавчій науці, хоча написана наприкінці ХІХ ст. (1892 р.). "Наука краєзнавства... даючи тим самим кожному, навіть найменш заможному і найменш підготовленому, змогу докладно ознайомитися зі своїм краєм і усією батьківщиною, з її географічним положенням, ґрунтами, кліматом, шляхами сполучення, містами, людьми, суспільним устроєм, історією, пам'ятками і т. д. Наскільки таке ознайомлення корисне, не треба доводити. - зазначає І. Франко. - Адже ж це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти - знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого і об'єднаного організму". І. Франко 1883 р. організував "Кружок для устроювання вандрівок (мандрівок). по ріднім краю". Його як знавця Карпатського краю у 1904 р. ввели до складу міжнародної експедиції Товариства австрійської етнографії для дослідження Бойківщини. Результати подорожей опубліковані. Ці й інші матеріали стали основою для розвитку в Галичині туристичної справи - пізнавального та оздоровчих його видів.

Кінець ХІХ ст. - початок освоєння туристичних територій Яремча, Ворохти, Гребенева й інших місць, а вже на початку ХХ ст. розгорнувся масовий туристичний рух, що дав підстави вченому В. Кубійовичу констатувати про туризм як один із визначальних напрямів господарської спеціалізації Карпат.

У розвиток туризму на західноукраїнських землях важливу сторінку вписали численні туристичні, краєзнавчі та спортивні товариства. Туристичною діяльністю зацікавилася українське спортивне товариство "Сокіл", українське товариство "Чорногора" (1910 р.), польське товариство "Татранське". Усі вони надавали методичну та практичну допомогу в здійсненні мандрівок, пізнанні Карпат, Альп, Татр. Однак еволюційний поступ туризму перервала Перша світова війна.

У третій міжвоєнний період розвитку туризму в Україні туристично-краєзнавча робота на західноукраїнських землях, завойованих тоді Польщею, швидко відновилася. У 1921 р. професор І. Крип'якевич

заснував "Кружок любителів Львова". За його допомогою організували перші науково-пізнавальні мандрівки Львовом та його околицями. У 1922 р. відновило роботу туристичне товариство "Чорногора", яке продовжило використовувати туристичне краєзнавство для національно-патріотичного виховання української молоді.

Вагомий внесок у розвиток туризму зробило краєзнавче українське туристичне товариство "Плай", зорганізоване 1924 р. у Львові. Воно популяризувало пам'ятки природи та культури засобом туризму, розробляло туристичні маршрути рідним краєм. У такому ж напрямі діяли товариства "Сокіл", "Січ", "Луг" та ін.

У 30-х роках почали зароджуватися перші об'єкти туристичної інфраструктури - "захисти", які чимось нагадували сучасні турбази. З'явилися дитячо-юнацькі пластові табори й агрооселі - літниська для самодіяльних туристів, що формувалися з української інтелігенції. З метою безпеки мандрівників та відпочиваючих, зокрема на лещатар-ських (лижних) маршрутах, організували службу охорони. Відомими центрами гірськолижного туризму стали курорти Славське, Розлуч, Сянки. Виникли лижні витяги на горах Тростян, Високий Верх, Ільза, Кичера. Центрами сільського зеленого туризму були с. Криворівня, присілок Ярем-ча - Дора, Космач, Сколе, Гребенів, Славське, Розлуч, Тухля, Болехів, Рожнятів, Жаб'є (Верховина), Ворохта, Микуличин, Вижниця, Воловець, Рахів.

У міжвоєнний період успішно розвивався випуск туристично-краєзнавчої літератури. З 1925 р. за редакцією відомого історика І. Крип'якевича виходив у світ часопис "Туристичне краєзнавство". У цьому ж році у Львові побачив світ "Провідник по Карпатах" із ілюстраціями, картами, пропонованими туристичними маршрутами. У 1939 р. відбувся перший на теренах України туристичний салон-виставка "Куди їхати на дозвілля".

У Центральній та Східній Україні, які ввійшли до складу СРСР, туристична справа розвивалася по-іншому. Якщо у 20-х роках система туристично-екскурсійних закладів формувалася на базі національно-культурного відродження, то в період сталінського деспотизму, що утвердився в Україні наприкінці 20-х років, вона зазнала грубого ідеологічного впливу партійних і державних органів. Хоча зауважимо: у 20-х роках були відкриті перші будинки відпочинку. В 1928 р. був заснований Одеський науково-дослідний інститут курортології, який розпочав діяльність із вивчення рекреаційних ресурсів України з метою використання їх для лікування найрізноманітніших захворювань.

Управління туризмом в Україні підпорядковувалося Товариству пролетарського туризму, створеному в РРФСР. В Україні діяло його відділення.

У 1930 р. було створено Всесоюзне добровільне товариство пролетарського туризму та екскурсій. У середині 30-х років його, як і всі інші добровільні туристичні товариства, що існували в країні, ліквідували

Постановою уряду. Керівництво самодіяльним туризмом було передано Всесоюзній раді фізичної культури при Центральному виконавчому комітеті СРСР. Водночас організацію туризму та екскурсій було передано Всесоюзній центральній раді професійних спілок, а в її структурі створено підрозділ Туристично-екскурсійне управління. Отже, в сфері туризму країни практично було запроваджене державне управління. Друга світова війна перервала цей процес.

Із завершенням Другої світової війни, яка завдала відчутної шкоди туристичній інфраструктурі, Україна ввійшла у *четвертий етап світового розвитку туризму*.

Туризм в Україні ще довго перебував у занепаді. Лише у 60-х роках держава виявила інтерес до його подальшого розвитку, зокрема тоді, коли в 1965 р. на рівні областей були створені профспілкові ради з туризму та екскурсій, підпорядковані Українській республіканській раді з туризму та екскурсій. Туризм в Україні продовжував розвиватися на профспілковій і відомчій основі. Профспілковим туризмом керував "Укрпрофтуризм", а іноземним - монополюю займався "Інтурист" і "Супутник", який відповідав за розвиток міжнародного молодіжного туризму.

З 70-х років туризм в Україні поступово перетворюється на галузь сфери послуг із достатньо розвинутою інфраструктурою. Однак найбільшим недоліком туристичної сфери було безпосереднє втручання в їх діяльність керівних органів комуністичних і профспілкових організацій.

Починаючи з кінця 80-х і в перші роки незалежності молода Українська держава зустрілася з чималими труднощами в розбудові власної туристичної галузі - погіршувалася матеріально-технічна база туризму, здійснився вплив коштів за кордон. Унаслідок цього в 1989-1992 рр. держава втратила майже 80 % валютних надходжень від іноземного туризму.

Відродження туризму здійснюється поступово. Важливим кроком у створенні правових засад туристичної діяльності та його розвитку стало прийняття Верховною Радою України 15 вересня 1995 р. Закону України "Про туризм", який визначив конкретні завдання розвитку сфери туризму. Розпочався новий етап, пов'язаний із розбудовою приватних туристичних підприємств, які поєднують діяльність не лише з отриманням високих прибутків, а й з намаганням досягти якісних показників в обслуговуванні своїх клієнтів. Туризм перетворився на засіб формування ринкового механізму економіки. Від його діяльності почали надходити значні кошти до державного бюджету, він дав змогу раціонально використовувати вільний час громадянам і став вагомим чинником вивчення історії рідного краю та культурної спадщини українського народу.

На початку XXI ст. туристична галузь практично відновила попередні потужності й почала відігравати важливу роль в економічній діяльності України, виробляючи до 8 % ВВП і склавши 20 % зовнішньоторговельного обігу України. Туристична галузь забезпечила роботою 1,58 млн українців.

На законодавчому рівні 18 листопада 2003 р. Верховною Радою України прийнято Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про туризм", де поруч із загальними положеннями узаконена державна політика та державне регулювання в галузі туризму, показана безпека туризму, подано основи організації туристичної діяльності, професійної підготовки фахівців та наукове забезпечення туризму, висвітлено правову основу міжнародного співробітництва в галузі туризму, а також контроль за діяльністю в галузі туризму і відповідальність за порушення законодавства України про туризм.

Названі інші заходи посприяли зростанню обсягів обслуговування туристів. Так, у 2008 р. кількість туристів обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності України, становила 3042 тис. осіб, що більше, ніж у 2000 р. Внутрішній туризм теж зріс - від 1351 тис. у 2000 р. до 1387 тис. туристів у 2008 р. Щоправда, фінансово-економічна криза кінця 2008 і 2009 рр. наклала свій відбиток на діяльність сфери туризму. Так, кількість внутрішніх туристів у 2008 р. порівняно з попереднім роком зменшилася на 843,9 тис. осіб, проте кількість туристів - громадян України, які виїжджали за кордон, за цей же період зросла більше ніж у 3 рази.

Ця тенденція є вкрай негативним явищем. Адже вона може призвести до банкрутства вітчизняних туристичних закладів, передусім об'єктів розміщення туристів і відпочиваючих. Тому, на наш погляд, такі підприємства повинні заручитися державною підтримкою і насамперед - фінансовою допомогою, котру потрібно використати для негайної реконструкції застарілих споруд радянського зразка і завершення будівництва розпочатих об'єктів. У кінцевому варіанті необхідний такий розрахунок: вартість послуг, що реалізуються для вітчизняних відпочиваючих, має бути на 20-25 % нижчою від аналогічних закордонних об'єктів, але якість послуг не повинна особливо відрізнятися. Лише в такому випадку (і за фахової реклами), можна буде повернути нашого туриста до відпочинку на вітчизняних туристичних об'єктах.

Література [5, 6].

Питання для самоперевірки:

- 1. За якими напрямками розвивалися подорожі у першому етапі розвитку туризму в Україні?*
- 2. Які тенденції другого етапу розвитку туризму в Україні?*
- 3. Як характеризується третій етап розвитку туризму в Україні?*
- 4. Що є основними тенденціями сучасного етапу розвитку туризму в Україні?*

3 ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ СТУДЕНТІВ

Поточна та підсумкова оцінка рівня знань студентів здійснюється за модульною накопичувальною системою.

Поточний модульний контроль з дисципліни «Історія туризму» передбачений за лекційними змістовними модулями програми ЗМ-Л1, ЗМ-Л2, практичними змістовними модулями програми ЗМ-П1, ЗМ-П2, та модулем індивідуального завдання ЗМ-ІЗ-1, Методично модульний контроль з лекційного модуля проводиться в формі тестових контрольних робіт. Кожному студенту видається свій варіант завдання.

Час, що виділяється на виконання тестової контрольної роботи визначається при видачі завдання, залежить від складності завдання і не перевищує 1 академічної години.

Після вивчення лекційного матеріалу, написання контрольних робіт зі змістовних модулів може бути нарахована максимальна кількість балів згідно табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл балів за лекційними змістовними модулями

Змістовний модуль	Форма контролю	Максимальна сума балів
ЗМ-Л1	КР1	20
ЗМ-Л2	КР2, УО	30
Всього		50

Методично модульний контроль з *практичного модуля* проводиться в формі письмової контрольної роботи, а з *модуля індивідуального завдання* - у формі оцінювання домашнього завдання, що передбачає підготовку доповіді і презентації по окремій заданій темі.

За змістовними модулями ЗМ-П1, ЗМ-П2, може бути нарахована максимальна кількість балів згідно табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл балів за практичними змістовними модулями

Змістовний модуль	Форма контролю	Максимальна сума балів
ЗМ-П1	КР1	20
ЗМ-П2	КР2	20
ЗМ-ІЗ-1	ПДП	10
Всього		50

При денній формі навчання, якщо за практичні і теоретичні модулі студент одержав не менше половини кількості балів ($\geq 50\%$ за теоретичну та $\geq 50\%$ за практичну частину), що відведені на них, студент одержує допуск до іспиту за умови, що він набрав $\geq 50\%$ за практичну частину.

Формою підсумкового контролюючого заходу з нормативної початкової дисципліни «Історія туризму» є письмовий іспит, який проводиться в період заліково-екзаменаційної сесії. Під час іспиту перевіряється засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу (знань, вмінь та навичок, що зазначені у програмі дисципліни).

Екзаменаційні білети з дисципліни «Історія туризму» являють собою тестові завдання закритого типу, які потребують від студента вибору правильних відповідей з чотирьох запропонованих у запитанні. Тестові питання кожного екзаменаційного білету формуються по всьому переліку сформованих у навчальній дисципліні знань (в першу чергу базові компоненти), а їх загальна кількість складає 20 завдань. Повна правильна відповідь на 1 тестове завдання оцінюється у 5 балів. Оцінка успішності виконання студентом цього заходу здійснюється у формі кількісної оцінки (бал успішності) та максимально складає 100 балів. Перехід від кількісної оцінки до якісної оцінки здійснюється за 4-х бальною системою відповідно до наступної шкали - за правильну відповідь: на 18-20 тестів (90-100%) – «відмінно»; на 15-17 тестів (74-89%) – «добре»; на 12-14 тестів (60-73%) – «задовільно»; на менш ніж 12 тестів ($<60\%$) – «незадовільно».

Питання про допуск до семестрового іспиту розглядається тільки за умови, якщо студент виконав всі види робіт, передбачені робочою навчальною програмою і набрав за модульною системою суму балів не менше 50% від максимально можливої за практичну частину (25 балів). В іншому випадку студент вважається таким, що не виконав навчального плану дисципліни і не допускається до іспиту.

Загальна кількісна оцінка, що отримує студент за підсумками вивчення навчальної дисципліни «Історія туризму» (загальний бал успішності) є усередненою між кількісною оцінкою поточних контролюючих заходів та кількісною оцінкою семестрового контролюючого заходу – іспиту. Якщо студент за підсумками іспиту отримав загальну кількісну оцінку менше 50% (від максимально можливої на екзамені), то загальний бал успішності має дорівнювати балу успішності на іспиті.

Базові знання: теоретичні засади історії туризму аналізу в межах; витоки туризму та гостинності у зв'язку з певним типом культури; етапи розвитку туризму та сфери гостинності; особливості мотивації подорожей та їх географія у різних культурах та у різні історичні часи; об'єктивні передумови і чинники становлення організованого туризму, тенденції його розвитку та національна специфіка; сучасні тенденції розвитку світового та вітчизняного туризму і сфери гостинності та розглянути їх перспективні напрями

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов В.В., Тонкошкур М.В. История туризма. – Х.: ХНАГХ, 2005. – 312 с.
2. Воронкова Л.П. История туризма и гостеприимства. – М.: Фаир-Пресс, 2004. – 303 с.
3. Воронкова Л.П. История туризма: Уч. пособие. – Воронеж: НПО «Модек», 2001. – 304 с.
4. Грицкевич В.П. История туризма в древности. – М.-Спб.: Герда, 2005. – 326 с.
5. Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Орбиты «Спутника»: Из истории молодежного туризма. – К.: Молодь, 1987. – 152 с.
6. Соколова М. В. История туризма: Навчальний посібник. К – .: Мастерство, 2002. – 352 с.
7. www.library-odeku.16mb.com.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

8. Большой глоссарий терминов международного туризма. – 3.изд., доп. и перераб. – СПб.; М.: Невский Фонд; Издательский дом Герда, 2006. – 936 с.
9. Биржаков М.Б. Введение в туризм: Учебник. – Издание 8-е, перераб. и доп. – СПб.: Невский фонд, 2006. – 443 с.
10. Левковська Л., Чабан Р., Мінін Г. Стан і перспективи розвитку туризму та готельного бізнесу в Україні // Економіка України. – 2003. - №6. – С.31-36.
11. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Зб. нормативно-правових актів / Під заг. ред. проф. В. К. Федорченка. – К.: Юїнком-Інтер, 2002. – 350 с.
12. Туризм, гостеприимство, сервис: Словарь-справочник. – М.: Аспект-Пресс, 2002. – 367 С.

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
З ДИСЦИПЛІНИ
«Історія туризму»**

Укладач: Дем'яненко С.Г.

Підп. до друку	Формат 60×84/16	Папір друк.
Умов. друк. арк.	Тираж	Зам. №

Надруковано з готового оригінал-макета

Одеський державний екологічний університет,
65016, м. Одеса, вул. Львівська, 15